

ДЗВОНИ



ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

РИМ - ДІТРОИТ - ЧІКАГО

Ч. 2 (109) 1979

В. ДЯДИНЮК

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПИ

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Ч. 2 (109)

Р. 1979

ДЗВОНИ
CAMPANAE - THE BELLS - LE CAMPANE
LES CLOCHES - DIE GLOCKEN

Тримісячник української християнської літературної творчости

видає

Філософічно-гуманістичний факультет УКУ

Редакцію веде проф. д-р Богдан Лончина

РИМ — ДІТРОЙТ — ЧІКАГО
1979

Склад і друк „Ставропігії”, друкарні парафії св. Володимира і Ольги в Чикаго
„Stauropolegion” Printing
2226 W. Chicago Ave Tel. 276-0774 Chicago, Ill. 60622

Василь Маркусь

ВАЛЕНТИН МОРОЗ — СУМЛІННЯ НАЦІЇ

*З любові до нас
прийняв на себе
таку страшну
кару
щоб спасти нас
від найбільшого гріха
байдужности
до вогню.*

Так писав про другий суд над Валентином Морозом в Івано-Франківському блискучий поет генерації шестидесятників, Ігор Калинець, що згодом і сам ділив долю Валентина, а тепер ще перебуває на засланні. Цей десятий стих, десята страсть „Треноса над ще однією хресною дорогою”, найкраще віддає те найважливіше, що творить Морозову легенду і Морозову дійсність. Він так полюбив своїх братів, свій нарід, свою Україну, що за них готов був віддати своє життя, але з тією настановою, щоб спасти свій нарід від його первородного гріха — байдужности до великих діл, до змагань за високі ідеали, від „байдужности до вогню”.

Серед крайньо важких умов життя нації Провидіння запропонувало йому, а сам Мороз добровільно прийняв, призначення бути сумлінням свого народу, вістувати йому його національну правду, будити зо сну і байдужности, волати до боротьби. „Кожна епоха мала таких будителів, що відроджували слова і поняття після девальвації, надавали їм знову живого змісту” — писав Мороз в есеї „Серед снігів”, пристосовуючи ці слова до іншого ідеологічного речника нової України, Івана Дзюби. Саме ствердивши з жалем, що цей блискучий критик тоталітарного режиму й русифікації в Україні не залишився на висоті свого призначення, Мороз послідовно виклав духові ідеали й чесноти національного провідника. Якщо згідно з Морозом — тим прапорним ім'ям напочатку нового відродження був скоро згаслий Василь Симоненко, від кого навіть пішло визначення „Симоненкове покоління”, то якийсь час по його смерті був ним Іван Дзюба. Його виступи, писання, відважна критика режиму, згуртування біля себе молодих і відважних борців за права нації вчинили Дзюбу орієнтиром,

прикладом для інших. Мороз писав уже після того, як Дзюба здався і покаявся: „Щербата українська доля поклала на його плечі тягар символу”. І він додав: „І скидати цей символ під ноги — не достойно!”

Це не був ані особистий розрахунок, ані злорадність кандидата на нового символу, бо в наявних умовах таку позицію не приймається з задоволенням. Радше Мороз хотів викласти ще раз і виразніше своє „крredo” і моральні засади боротьби, за яку він і його покоління взяли тому п’ятнадцять-двадцять років. Одержимість, віра, апостольське горіння і відвага — це ті прикмети, які єдино можуть винести Україну з сучасного маразму, вказати їй новий шлях, іншу від пристосуванської альтернативу. Мороз тут відкидає так званий реалізм, відкидає його принайменше для духовної еліти, передової молодії інтелігенції. Він вимагає для нового руху національного відродження таких якостей, що їх мали перші християни; він заговорив знов у нашої суспільно-політичній думці про „аристократів духа”, для яких існує інший і твердіший кодекс поведінки і характеру. Немов перекликаючися з „вісниківцями” 30-тих років, Мороз твердить: „Найбільше лихо України в тому, що постійні лихоліття зробили з нас націю плебей”.

Імператив боротьби і підметного здобування для себе прав він так схопив ляпідарно: „Ніхто нікому не дозволяє. Усе треба взяти!” Коли це пише Мороз, і то в умовах підневільної України, до того, в таборі, де за ці слова грозить додаткове покарання, то така ідейна настанова звучить переконливо, сильно і по-справжньому. „Одержимість” тут не поза, декляматорство, але тверда дійсність і відповідальність. Сам Мороз гідно ніс взятий на себе тягар негнущого морального провідника нової генерації борців. Продовжував цю роль, незважаючи на те, що це вимагало героїських зусиль і смерть не раз дивилася йому увічі. Його та інших моральний провід був на висоті, бо переважна більшість друзів-спільників долі не заломилися, витривали й витримують досьогодні. Скорше ті останні, що заломилися, є в незначній меншості.

Моральний бік боротьби за насущні права нації підкреслені і в есеї „Мойсей і Датан”, темою якого є насамперед боротьба білоруського народу за своє культурне відродження і перетривання. Але правди, висловлені в цьому есеї, стосуються усіх, вони загальнодійсні. „Нема ніяких прогресів, які б автоматично гарантували нації право на існування. Нація може жити лише тоді, коли є люди, готові за неї вмерти”. Мороз бажає, щоб білоруські

письменники й інтелігенція зрозуміли, що треба відродити в собі гордість і почуття на рівнорядність свого народу і культури. Щобільше, шануючи кожен інший нарід і його право на розвиток і досягнення, треба бути одержимим місією свого власного народу, бачити цю місію як спеціальне Боже післання. „Мій нарід — стріла з Божого лука. Так промовляє моє серце”. Для білорусів, для українців, для всіх народів, що їх духове життя в „імперії гвінтіків” заморожено, Мороз вимагає внутрішнього переродження, почуття повновартості, віднайдення своєї неповторності, зформулювання своєї місії, що він її називає „гранню”, яку ніхто, крім самої нації для неї не знайде, і чим збагачується ціле людство.

Націоналізм Валентина Мороза пробивається ще й у його культурному світогляді, себто, як він дивиться на духову творчість народу, на шляхи його культурного розвитку, на елементи його духовної самобутності. В цьому відношенні його есей „Хроніка опору”, написаний за короткий час перебування на волі між двома арештами, і є справжнім апотеозом народности, культури, творчого духа і традиції. Прочитавши цей есей, можна краще зрозуміти Морозове твердження недавно перед закордонною пресою про те, що він уважає себе консерватистом і традиціоналістом. Він — син народу, дитина землі, плід глибокої хліборобської культури, що зросла з нашарування віків і якій призначено жити у віках, а не занідіти. Валентин Мороз змальовує мікробраз української духовости і культури в долі гуцульського села Космач і космачан та у їх боротьбі за свою Довбушівську церкву й інокостас. А в цьому епізоді, що дійсно мав місце наприкінці 1960-тих років, відбивається стан, доля і боротьба цілої української культури. Мороз закликає „мобілізувати досвід опору, взяти на озброєння те, що вже нераз рятувало націю від втрати власного обличчя”.

Віра, релігія, традиції, мова, народне мистецтво, уся ментальність і спосіб життя народу та його окремих племен, як у цьому випадку, гордого племені гуцулів, є тими вартостями, що чинять націю життєздатною і неподоланою. З цих джерел кожночасно пробиватимуться парості відродження до нового життя. А явища і насильні процеси, які накидає Україні і Гуцульському Краєві нова політична дійсність, такі як — дехристиянізація, так званна масова культура чи півосвіта, декультурація, духовна безликість, урівніловка й ідейний нігілізм (чи краще, бездейність) — є поважними загрозами самому існуванню нації. Мороз закли-

кує боротися з цим, а за приклад ставить гуцулів із Космача, цього bastіону українського опору.

У блискучому есеї „Репортаж із заповідника Берії” Мороз дає вбивчу критику суспільно-політичної системи, у якій живе наш нарід і мільйони людей інших народів. „Заповідник” сталінського поплічника Берії, це не лише советські тюрми і табори. Це, властиво, цілий союз, уся імпреія. Тут людину позбавлено її „я”, вона — порожня. Система тотально нищить думку в людських головах, стандартизує мислення, вбиває людську оригінальність. Заперечення особовости, неповторности індивіда, зведення його до гвінтика в машині і є ціллю — цієї системи. „Гвінтик — каже Мороз вимріяний ідеал кожного тсталізатора”. Советська дійсність і великий історичний експеримент над людьми, це, властиво, „оргія на руїнах людської особовости”.

Проте і в цьому немає нічого фатального. Протиприродний і антиісторичний характер системи невисилі знівечити глибоко людське і людяне, шляхетне і природне в народі. Мороз гадає, що ніяк не вдасться накинути в душу українця деспотизм, який нагадує кам'яну добу, в душу того українця, хто вже в середні віки обирав кошового і сам міг стати кошовим, який „породив філософію Сковороди — гімн людській особистості”...

Сучасний комуністичний режим в Україні Мороз прирівнює до ненаситного казкового дракона, який „мусить регулярно пожирати людей, щоб існувати”. Але історія кожного дракона в різних мітологіях кінчається однаково, каже Мороз. Приходить Кирило Кожум'яка і відбувається бій, в якому добрий дух перемагає. Мороз вірить у цей бій, він вже проходить на наших очах, хоч ще лиш на периферіях і в малих поодиначних боях. Але початки зроблені. Сам Мороз вів цей бій успішно на протязі кільканадцятьох років, і в ньому переміг. Та це лиш частина того великого і завязаного бою, в якому переможуть не ракети і нуклеарні стрільна, але духові сили, правда, вища етична сила, свобода, вільна думка, ініціативна творчість, ідейні прагнення добра і справедливости.

Якщо Мороз був би нічого більше не написав, а лиш ці три тут коротко проаналізовані есеї, то це вже вистачало б, щоб його визначити за передового суспільного мислителя нашого часу. Але він ще й письменник, історик, знавець культури. Він з волі Божого Провидіння ще в силі віку, щоб розвинути усі щедро йому даровані талани. Він сьогодні серед нас — вільний, але й далі так само одержимий великою ідеєю і місією, як ним був в Україні і в домі неволі. Він сьогодні стає між нами вже не символічним,

але живим і реальним прапором, людиною прикладу і проводу, зокрема ідейного. Треба сподіватися, що його післаництво українська громада зрозуміє, а насамперед зрозуміють ті, до кого він промовляє найбільш переконливо, бо мовою щирости, віри, юного запалу, зрозуміють молоді.

Саме в молоді, нашій молоді, вже народженій і вихованій поза батьківщиною, проте зв'язаній з нею вузлами родової і духової приналежності, бачить Мороз запоруку живучости української ідеї. З цією молоддю і для неї він бажає тут працювати. Чи то, як викладач і дослідник в Гарвардському Інституті, чи як письменник, трибун і ідейний провідник, як суспільний виховник, Мороз бачить своє призначення головне в тому, щоб бути зв'язковим між Україною і її народом поза її межами, між своїм поколінням та поколінням наступної генерації. Він має дані, як ніхто інший, цей поміст і зв'язок творити, і на нього, як на живий приклад змагань нації до волі, наше громадянство — старші і молоді — є готовими орієнтуватися. Разом з іншими речниками сьогоденної України, що бореться, з іншими видатними представниками дисидентської хвилі, генералом Григоренком, Леонидом Плющем і Надією Світличною, Мороз буде для нас у нашій політично-культурній боротьбі тим, чим в релігійно-духовій площині є вже від років Ісповідник віри, Патріярх Йосиф.

Зуміймо тільки бути гідними цих світлих і видатних людей, що ними нас Всевишній обдарував і на чю долю випало таке вийняткове завдання представляти у вільному світі поневолену Україну, що не здається, що живе і бореться, і в якій навіть „видворення” Мороза не створило вакууму. Мороз писав, що й знищені стають прапором і що іноді „мовчання є голоснішим від крику”. Але Мороз не є ані знищеним, ані не збирається мовчати. Бій іде далі, змінилися лиш фронти і приціл. Мороз, колись легенда для нас, став для нас нині реальним провідником і маяком, а для сучасної України продовжує бути її речником і представником. За такого його визнаймо, і в тій ролі йому всіляко допоможемо!

о. д-р Віктор Поспішіль
Патріярший Архімандрит

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В СИСТЕМІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА СХІДНІХ ЦЕРКОВ СХІДНІХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ (Продовження II)

ВИБІР ПАТРІЯРХА

Приписи відносно вибору патріярха у Східніх Католицьких Церквах можна знайти в КС (Клері Санктітаті) — мотупропріо Папи чи декреті, яким проголошено в 1957 р. для всіх Східніх Католицьких Церков ту частину канонічного права, що відноситься до управління поодиноких Церков; це те, що в цивільному праві називаємо конституційним законом. Був це тимчасовий закон, бо він мав стати пізніше частиною окремого кодексу канонічного права для Східніх Католицьких Церков. Другий Ватиканський Собор припинив відразу цю кодифікаційну працю. Коли рішено, що нові ідеї й принципи, які впливають з його рішень, вимагають ревізії кодексу канонічного права Латинської Церкви, тоді це саме застосовано й до кодифікації канонічного права Східніх Церков. Над цією ревізією працюють тепер у Римі. Український єпископ Мирослав Марусин є екзекутивним віцепрезидентом цієї Папської Комісії.

Правила, подані в КС щодо вибору патріярхів, відносяться і до верховних архієпископів. Законодавство щодо вибору католицьких патріярхів різниться від законодавства, яке обов'язує Східні Православні Церкви в тому, що ці останні дозволяють на участь, крім єпископів, ще й іншого духовенства та представників мирян; про це будемо говорити пізніше.

1. Місце й час вибору. Ось що кажуть про це дотичні канони:

Канон 221. Патріярха назначає синод єпископів його патріярхату під час канонічних виборів, що їх, згідно з законом, скликав і належно відкрив адміністратор патріярхату на підставі кан. 308, ч. 3.

Канон 222. Синод має відбутися в патріярхальному приміщенні, або в іншому місці, назначеному адміністратором патріярхату за порадою отців синоду, одержаною навіть і листовно.

Канон 223. Синод слід відбутись впродовж одного місяця від

дня опорожнення престолу, хіба що партикулярне право приписує коротший час.

Якщо патріарший престол опорожнився через смерть патріярха, вибір нового настає звичайно після похоронних обрядів. Якщо ж патріярх зрештучував, тоді виборчий синод мусить бути скликаний не пізніше як один місяць від дня резигнації. Закон даної Церкви може визначити коротший речинець, але це неправдоподібне, бо тепер майже всі Східні Католицькі Церкви мають єпископів, що перебувають у далеко віддалених країнах.

2. *Єпископи як виборці.* Канони приписують ось що:

Канон 224. Ч. 1. У виборі патріярха всі, і тільки єпископи, включно з титулярними єпископами, мають активний голос, якщо їх вибрано й затверджено згідно з законом, навіть тоді, коли вони ще не одержали єпископської хіротонії, за винятком тих, що їх вичислює кан. 109, ч. 1.

Ч. 2. Духовні, що не мають сану єпископа, рішуче виключені від синоду, за винятком тих, що згадані в кан. 228, ч. 1, 2.

Ч. 3. Мир'янам, яке б становище чи владу вони не мали, не можна втручатися у вибір патріярха, чи то через участь у синоді, чи через поручення кандидатів, чи будь-яким іншим способом. Кожний противний цьому звичай оцим уневажнюється і будь-який противний цьому привілей касується.

Канон 225. Ч. 1. Всі запрошені єпископи мають поважний обов'язок взяти участі у виборі.

Ч. 2. Якщо вони думають, що не мають змоги взяти участі в виборі з огляду на оправдані перешкоди, то мають подати на письмі свої причини синодові, якого рішенню мусять повинуватися.

Католицьке канонічне право йде тут за приписами давніх синодів, які допускали деяких не-єпископів до обговорення доктринальних або дисциплінарних справ, головню якщо вони репрезентували єпископів, але виключали всіх, що не були єпископами, від вибору єпископів, включно з патріярхами. В пізніших сторіччях маємо до діла із встраванням у вибір церковних достойників, світських володарів — візантійських цісарів, російських царів та ін.

Нарис майбутнього кодексу для Східних Католицьких Церков далі виключає від вибору патріярха всіх тих, що не є єпископами. Це пояснюють труднощами, яких зазнали східні католицькі патріярхати в колишній турецькій імперії, у зв'язку з домаганням мирян брати участь у виборі їхнього патріярха. Кожна така Церква була свого рода „Нацією” в рамках урядової структури ото-

манської імперії, а патріярхи займали позицію етнарха своїх вірних та займалися теж усіма їхніми справами цивільного характеру. Різні політичні партії серед мирян намагалися вибрати патріярха, прихильного їхній ідеології, і тому не звертали уваги на кваліфікації, потрібні їхньому майбутньому духово-релігійному провідникові. Після довгої й завзятої боротьби вдалося Східнім Католицьким Церквам виелімінувати такі посторонні впливи та виключити від виборів усіх, крім єпископів.

Страх перед надмірним встриванням світських у виборчому процесі знов появився, тому при сучасній ревізії майбутнього кодексу для Східніх Церков рішено не віддалятися від приписів усталених у декреті КС, який дає право активного голосу тільки єпископам. Не звертається уваги на те, що Божий люд може бути основно зацікавлений тим, кого виберуть патріярхом. Характер Східньої Церкви, головно католицької, як соціологічної групи *sui generis*, релігійного етносу, призначає патріярхові у додатку до його позиції, як релігійного провідника, також світську, соціологічну роллю етнарха, а це виправдує бажання вірних грати відповідну роллю при виборі свого патріярха.

Деякі східні католицькі патріярхи виявили, у приватних розмовах, свою готовість дозволити єпископам неформально прислуховуватися до думок і пропозицій мирян і духовенства, але вони не бажать допустити нікого іншого до самого вибору, крім єпископів. Я хотів би запропонувати щось інше, а саме, щоб самі єпископи вибрали трьох кандидатів та дозволили національному зібранню, складеному з єпископів, представників духовенства, чоловічих і жіночих монаших чинів та мирянства вибрати патріярха з цієї листи трьох кандидатів. Це зарезервувало б правдиву селекцію єпископам і це можна б виправдати ось так: досвід з інших ділянок суспільства показує, що при оцінці кваліфікацій професійної особи компетентні тільки інші члени тієї самої професії. Так, наприклад, тільки лікарі можуть вибрати лікаря, що очолює медичну опіку в даному шпиталі, хоч щоденне адміністрування різних шпитальних справ може бути в руках не-лікаря. Це перешкодило б творенню різних політичних фракцій та інших світських впливів. Конституції різних не-католицьких патріярхатів ідуть за цією методою: вони призначають синодові єпископів завдання запропонувати більшому виборчому зібранню трьох кандидатів, з яких одного треба вибрати. Можна твердити, що вибір електорів є справді вузький та що вони в дійсності не мають більшого впливу на те, хто буде патріярхом. Це правда, але й не можна заперечити факту, що психологічні користі, які випливають

з такої процедури, мають велике значення для майбутнього успіху праці патріярха. Він може твердити, що його вибрав увесь народ, а його Церква, духовенство, монаші чини й мирянство будуть почуватися багато більше зв'язаними з ним синівським довірям і лояльністю, якщо вони брали участь у його виборі.

Беручи до уваги позитивний досвід Православних Церков у ділянці концесій, пороблених мирянам, щодо їх ролі в виборі патріярха, я не хотів би, щоб таку можливість усунуто в майбутньому кодексі для Східніх Католицьких Церков. Я розумію, що ці Церкви не можуть нагло завернути процес виключення мирян від вибору патріярха, що наступило в висліді боротьби в ХІХ ст.. Чи не повинні ми звернути нашу увагу на знаки часу, на факт, що вступаємо в таку історичну епоху, в якій Церкви мусять почати активно діяти, щоб зовсім не втратити лояльності вірних? Тільки тоді, коли Божий люд матиме нагоду побачити, що його участь у житті Церкви — на місцевій, єпархіяльній і патріярхальній площинах — набирає відповідального значення та коли він усвідомить собі своє становище, як частини Христового Тіла, тільки тоді можемо мати надію на тривкий розвиток Східніх Церков.

Його Блаженство Патріярх Йосиф свідомий того, що мирянству треба призначити певний уділ у процесі церковних рішень, хоч він походить з традицій і часів, які не знали нічого про участь мирян у вирішуванні справ Церкви, за винятком того, щоб їх уважати за почесних і мовчазних гостей, як це було з двома представниками Львівського Ставропігійського Братства на митрополичому синоді в 1891 р. Він поробив відповідні провізії в проєкті Патріярхального Уставу. Навіть якщо б Апостольська Столиця апробувала участь декого з-поза єпископату у виборі майбутнього голови Української Католицької Церкви, то завчасно думати, щоб там включено мирян. Передусім ціла Церква мусіла б бути так зорганізована згідно з тими пропозиціями, щоб вибір міг відбутися гладко та без жадних задержок і труднощів.

3. Притиси в справі виборчої процедури. Про це так написано в канонах КС:

Канон 226. § 1. Якщо після правосильного скликання, дві треті тих, що мають активний голос і які не перешкоджені законною причиною, є приявні в місці призначеному згідно з кан. 222, синод слід визнати канонічним і можна відбутися вибір.

§ 2. За винятком притису кан. 110, право віддавати голос зарезервоване для тих, які приявні в місці вибору; це виключає тим самим можливість голосувати листовно або через заступника.

Канон 227. Якщо Апостольський Престіл не зарядить інакше

в окремому випадку, предсідником для вибору патріярха є найстарший хиротонією єпископ з-поміж єпископів підчинених патріярхові, хібащо партикулярне право заряджує щось інше.

Канон 228. § 1, Ч. 1. Перед вибором, що відбувається таємним голосуванням, слід призначити двох скрутаторів, які разом із предсідником виконують обов'язки згадані в кан. 113. Ч. 2. Тих скрутаторів слід вибрати з-поміж отців синоду або із священників, згідно з приписами партикулярного права.

§ 2. Крім скрутаторів, предсідник синоду призначить секретаря за порадою двох найстарших хиротонією присутніх єпископів.

§ 3, Ч. 1. Всі ті, що згадані під ч. 1 і 2, мають скласти присягу, що виконуватимуть совісно свої обов'язки та що дотримують таємниці відносно всього, що відбувалося на зібраннях, навіть після закінчення вибору. — Ч. 2. Скрутаторам голосів заборонено силою святости їхньої присяги виявити таємниці навіть самим отцям синоду, як хто голосував.

Канон 229. § 1. Карта до голосування підготовляється згідно з приписом партикулярного права. Голосування відбувається згідно з приписами загального права, хібащо партикулярне право заряджує інакше.

§ 2. Поки почнеться вибір патріярха, кожний з отців мусить скласти присягою обіцянку, що буде вибирати в кожному голосуванні того, про кого думатиме, що згідно з Божою волею його треба вибрати.

Канон 230. § 1. Треба пам'ятати, що вибраний той, який одержав дві треті голосів, не рахуючи неважних голосів.

§ 2. Голосування треба продовжувати аж поки кандидат не одержить двох третіх голосів.

Канон 232. Якщо вибір не наступить упродовж п'ятнадцяти днів від початку синоду, назначення патріярха переходить на цей раз до Римського Архисерея.

Канони говорять ясно й докладно. З уваги на те, що дві треті єпископів вибирають майбутнього патріярха, він може уважати себе справжнім представником цілої своєї Церкви. Такі ситуації, які трапляються в деяких народів, коли вибраний президент одержить тільки незначне число голосів більше, ніж його противник, як наприклад, коли президента ЗСА Кеннеді вибрано, замість Ніксона, меншою ніж однопроцентною більшістю, або інша можливість — коли патріярха вибирають з-поміж кількох кандидатів, хоч він одержав менше, ніж половину відданих голосів, не може трапитися при виборі східного патріярха.

4. Кваліфікації кандидата. Канон 231 звучить:

Щоб кандидата можна було вважати кваліфікованим до патріяршої гідності, він мусить, у додатку до вимог до єпископської гідності, вичислених у кан. 394, ч. 1 (1, 2, 5, 6,) а) мати принайменше сорок років, б) бути принайменше священником десять років.

Вимоги, що їх ставимо до кандидата на патріярха, мусять бути такі, як вимоги до майбутнього єпископа; про це будемо говорити пізніше. Він не мусить бути єпископом, одначе мусить бути принайменше священником. Вибір світської особи сьогодні неможливий.

5. Переведення вибору. Про це говорять такі канони:

Канон 233. Якщо вибір наступить згідно з законом, президент нехайно повідомляє про це вибраного, а якщо вибрали президента, тоді той, що заступає його, іменем цілого синоду, проголошує йому вибір, згідно з формою і способом, що панують у кожному обряді, хібащо заходить випадок кан. 235, ч. 3 (1).

Канон 234. Вибраний мусить заявити протягом двох днів від одержання повідомлення, чи приймає вибір, чи відмовляється від нього. В протилежному випадку він втрачає усяке право, яке здобув вибором.

Канон 235. § 1. Якщо вибраний зрікся, електори мусять нехайно приступити до нового вибору.

§ 2. Якщо вибраний приймає вибір, тоді синод має приступити до проголошення його вибору та інтронізації, згідно з приписами його обряду, якщо він єпископ, не виключаючи вибраного й назначеного єпископа, належно затвердженого, хоч він єпископського сану ще не одержав, але виключаючи єпископів, які канонічно зреклися єпископського уряду, або яких усунено, та тих, про яких говорить канон 109, § 1.

§ 3. Ч. 1. Якщо вибраний не є таким, синод нехайно повідомить Римського Архисерея про вислід вибору; це здержує проголошення та інтронізацію вибраного. Отці і всі, які з будь-якої причини брали участь у виборах, або будь-яким способом довідалися про вислід виборів, мусять зберігати таємницю щодо вислуду виборів, навіть у відношенні до вибраного, поки не прийде урядове затвердження його і цього не подадуть до загального відома.

Ч. 2. Отці синоду можуть у міжчасі повернутися до своїх осідків, але мають бути готові вернутися на синод, як тільки настане відповідь від Римського Архисерея.

Ч. 3. Після одержання затвердження від Римського Архисерея, вони приступлять до торжественного проголошення та інтронізації патріярха.

Ч. 4. Якщо вибраний не одержав затвердження від Римського Архисрея, вони негайно приступлять до нових виборів.

§ 4. Кандидат, вибраний до патріяршої гідності, який не має єпископського сану, якщо він з тих, про яких говориться у § 2, має прийняти єпископську хіротонію перед інтронізацією. Але якщо він з тих, про яких говорить § 3, ч. 1, то може одержати єпископську хіротонію лише після затвердження його Римським Архисреєм.

Останній канон передбачає кілька можливостей:

1. Якщо вибраний кандидат є єпископом патріярхату, його можна зараз проголосити патріярхом та впровадити в уряд згідно із звичаєм його Церкви. Не є потрібне, щоб Папа потверджував цей вибір. Священик, вибраний на єпископа і затверджений Папою на цей уряд, може бути вибраний патріярхом хочби він ще й не був висвячений на єпископа.

2. Єпископ, якого його синод вибрав на верховного архієпископа, мусів би насамперед одержати потвердження від Папи, як цього вимагає канон 325. Однак, з уваги на те, що в майбутньому кодексі для Східніх Церков верховний архієпископ є рівний патріярхові в усьому за винятком гідності, ця різниця зникне і його можна буде відразу впровадити в уряд.

3. Якщо вибраний кандидат не є єпископом з даного патріярхату, або якщо він є тільки священиком, тоді його особу мусить Папа насамперед визнати відповідною на цю гідність. Згідно з кан. 254 КС, тільки ті священики можуть стати єпископами, яких імена Папа поставив на листу священиків, що їх можна вибрати на єпископів, або, якщо вони не є на такій листі, коли Рим затвердив їхній вибір. Про це скажемо більше, коли будемо говорити про єпископів. Проти такого обмеження прав Східньої Церкви вибирати своїх власних єпископів виступили деякі католицькі патріярхи.

Чергові канони, що займаються цією проблемою, такі:

Канон 236. § 1. Новий патріярх має вислати звіт до Римському Архисреєві про вибори, разом з підписаними ним документами, визнанням віри, складеним ним згідно з приписаною формою перед синодом, і присягу вірності, прохаючи одночасно про молитовне об'єднання і паллію, що є знаком повноти архієрейського уряду.

§ 2. Синод має одночасно вислати звіт до Римського Архисрея синодальним листом, що вибір відбувся згідно з приписами права та що новий патріярх склав визнання віри і присягу вірності й

підписав їх у приязності синоду, та має теж просити про молитовне об'єднання і палліюм для патріярха.

Канон 237. § 1. Ч. 1. Протокол вибору, коли його скінчили й підписали предсідник, скрутатори і протоколянт, має бути дбайливо збережений у таємному архіві патріярхату.

Ч. 2. Було б добре, щоб усі отці синоду додали свої підписи до згаданих підписів, якщо партикулярне право вимагає цього.

§ 2. Новий патріярх має одержати посвідку про вибір, підписану згідно з § 1.

Канон 238. § 1. Патріярх, вибраний та інтронізований згідно з кан. 235, здобуває повне право на свій уряд, якщо задовольнив вимогу в § 3.

§ 2. Патріярх-елект, про якого згадує кан. 235, § 3, який будь-яким способом довідався про свій вибір, не має права в жадному випадкові, покликуючись на свій уряд, втручатися в адміністрацію патріяршого уряду чи це в духовних чи дочасних справах, поки не одержано від Римського Архиєрея затвердження вибору.

§ 3. Законно обраному й інтронізованому патріярхові забороняється скликати патріярший синод, про який згадує канон 340, § 1, та вибирати або хіротонізувати єпископів, поки він не одержить торжественно затвердження в консисторії і палліюм.

Канон 239. Кожна особа, що бере участь у синоді, мусить скласти присягу, що збереже таємницю навіть після закінчення виборів, навіть відносно того, кого вибрано та відносно справ, які безпосередньо чи посередньо торкаються голосування.

Вимога, що патріярх не може виконувати всієї своєї патріяршої влади, поки не одержить палліюма від папи, вимагає деякого пояснення цього звичаю. Під словом „палліюм” розуміємо сьогодні літургічну ризу латинського обряду, хоч її відповідником у більшості східних обрядів є риза з подібним виглядом і символічним значенням — *омофор*. Вони мають форму одіння для плечей, свого роду шалика, що його вживали чоловіки й жінки серед старовинних римлян і греків, як це знаємо з мозаїк і статуй з тих часів. Не можна встановити часу, коли палліюм-омофор став виключно церковним одінням, ні коли його призначили виключно для єпископів. Сьогодні кожний єпископ візантійського, вірменського й сирійського обрядів носить омофор, під час коли палліюм зарезервоване для деяких єпископів латинського обряду, а саме, крім папи, для патріярхів і митрополитів.

Від часів середньовіччя палліюм так змалів, що сьогодні його дві вертикальні стрічки довгі на приблизно 12 інчів; зате омофор

сягає нижче колін, подібно як виглядало латинське палліум на середньовічних образах. Палліум роблять з білої вовни, частина якої походить від двох ягнят, що їх передають кожного року, як податок, Монаші Лятеранські Крилошани св. Августина Раді Крилошан св. Івана Лятеранського в Римі. Палліум роблять черниці св. Агнети з вовни ягнят. Папа благословить їх, і їх держать у скрині біля гробу св. Петра.

Коли вибрано патріярха, або Папа назначив митрополита, він одержує палліум від Папи особисто, або через делегата. Українські митрополити завжди просили про палліум та одержували його, але не вживали його, бо виглядало на абсурд класти маленьку ризу на велику з тим самим значенням, зн. на омофор. Митрополита ховали з палліюмом.

З огляду на історичне походження палліюма з традиції латинського обряду, та тому, що це є символом заперечення автономії Східніх Католицьких Церков, і тому, що кожний єпископ Східніх Церков уже носить подібну ризу, треба вимагати, щоб новий східній католицький кодекс усунув звичай надавання палліюма східнім патріярхам.

Роман Завадович

ДАНСЬКИЙ МИСЛИТЕЛЬ І ЙОГО УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕРПРЕТАТОР

(Сирен Кіркегор 1813-1855, Григор Маланчук 1902-1978)

То було 1957 року. Читаючи репортажі проф. Ярослава Рудницького п. з. „З подорожі до Скандинавії”, я натрапив на такий уступ:

„Коли в часі моєї подорожі я мав які „відкриття”, то до найважливіших та найцікавіших між ними належить, безперечно, познайомлення й особиста зустріч із д-ром Гр. Маланчуком, загальноновизнаним у західньому світі інтерпретатором філософії Сирена Кіркегора, що вважається предтечею сучасного екзистенціалізму й належить до найбільш дискутованих умів світу”.

У цій книжці відведено на реляцію про Маланчука 6 з половиною сторінок.

У моїй пам’яті враз виринула постать хлопця, з яким я учився 1919-го року в тій самій, 4-ій класі української гімназії в Золочеві. Завжди поважний і зосереджений, сидів він непорушно на своїй лавці, на перервах між лекціями нікуди не вибігав, не галасував, навіть мало з ким розмовляв — замість того, заглиблювався в свої книжки чи записки, обновляючи в пам’яті зміст наступної лекції. То був Грицько Маланчук з села Гарбузова, один із найпильніших і найздібніших учнів у класі. Перша фаза нашого випадкового знайомства була коротка — всього п’ять місяців, доки польський наступ з-під Львова у травні не припинив зайнять у гімназії.

Перед вакаціями 1920 р. ми знову стрінулися з Маланчуком, цим разом у Тернополі при вступнім іспиті до 6-ої класи тамошньої державної гімназії з українською мовою навчання. Іспит був дуже побіжний, бо зі сходу вже доносилися громи офенсиви кінних дивізій ген. Будьонного, що наступав на польську армію на південнім відтинку бойового фронту.

Після відступу Будьонного, восени 1920 р., ми побачились із Грицем утретє, знову в Тернополі. Я записався до гімназії як публічний учень, він — як приватист, бо — про це я від нього довідався — його обидвоє батьки померли на тиф, залишилися майже всі недорослі діти, село зруйноване до основ під час австрійсько-російських боїв, всюди біда-нужда, і в родині Маланчуків нема

ніяких фондів на удержання хлопця в школі. Ми домовилися, що я буду йому по змозі помагати.

Григор поїхав до свого Гарбузова, а я став посилати йому поштою записки з різних лекцій у школі, переклади Овідія, якого ми вивчали на годинах латинської мови, лекції з математики та інші важливі інформації. Це було йому дуже на потребу, бо ще не було готових шкільних підручників і приватисти не мали з чого вчитися. В лютому зголосився Григор до піврічного іспиту і склав його з самими дуже добрими і добрими оцінками — небувалий осяг як на приватиста, що вчився самотужки без нічиєї помочі.

Приватистом пройшов Григор 6-ту і 7-му класу і лише до 8-ої класи вписався як публічний учень, щоб мати вальорне шкільне свідоцтво з державної школи.

Мсеї товариської допомоги Григор не забув і по 50 літах писав: „Дорогий друже, щиро дякую тобі й тепер ще за твою велику і добру поміч, як я був приватистом в шостій і сьомій класі... Ти допоміг мені так багато твоїми інформаціями про хід науки в „нашій класі”.

На вакаціях 1923 року, зараз по матуральнім іспиті, що його Григор склав з відзначенням, він відвідав мене в моїх Ремезівцях над Золотою Липою, будучи моїм і моїх батьків гостем два або три дні. Теми розмов, які вибирав собі Григор, були дуже цікаві, напр., він провів незвичайно тонко і з захопленням психологічну аналізу персонажів оповідання Осипа Турянського „Поза межами болю”. Я вже тоді зробив висновок, що це з природи глибоко вдумливий ум з особливим нахилом до аналізу та філософування.

Востаннє бачився я з Маланчуком осіннього вечора 1923 р. біля Великого Театру у Львові, напередодні його виїзду на студії до Берліну. То був рівночасно взагалі останній день його перебування на рідній землі.

За 10 літ принесла мені пошта милу несподіванку — пакетик з книжкою, науковою розвідкою доктора Григора Маланчука, випускника Берлінського Університету п. з. „Die Kategorienfrage bei Lotze”. На титульній сторінці автор на забув зазначити коло свого прізвища, що він родом з України.

Від того часу „багато літ перевернулось” (бо аж 34), поки я в Чикаго дістав листа від друга, віднайденого чи відшуканого мною за посередництвом проф. Я. Рудницького. То було в 1958 році. Лист прийшов з Копенгагену, де проф. д-р Григор Маланчук був викладачем унверситеті.

Однак, щоб дати хоч побіжну картину життя і праці цієї скромної, але непересічної людини, треба повернути колесо часу в далеке минуле і почати розповідь від часу її дитинства та юнацького віку.

**

Григор Маланчук народився 2 вересня 1902 р. в Гарбузові



Григорій Маланчук

коло історичного Зборова в Західній Україні. Його батько, господар на шматку подільського поля і власник сільської крамнички,

віддав Григора, найздібнішого з своїх сімох дітей на науку до гімназії в Золочеві. Талановитий і пильний Григор добре вчився, але прийшла 1-ша всесвітня війна, рідний Гарбузів (мабуть, місцевість, заснована боярином Арбузовичем і заселена недобитками зруйнованого монголами княжого Пліснеська) опинився в зоні довготривалих бойових дій і був достеменно стертий з поверхні землі разом з хатами й садами до останнього деревця. Гарбузівці були переселені тимчасово до Австрії, а коли через рік чи два вернулися додому, треба було починати відбудову рідних гнізд від землянок та дощаних куренів серед холоду, голоду й нужди. Тяжка доля не пощадила й родину Івана та Марії Маланчуків. Їх обох скосила пощесть тифу, що десяткувала галицькі села в повоєнний час. Семеро сиріт опинилося на ласці долі без виглядів на поліпшення життєвих умовин навіть у дальшій будучині.

Григор не здавався, хотів далі вчитись і вмів учитись. Йому пощастило дістатись на працю домашнього репетитора дітей місцевого вчителя в заміну за кімнату й харчування. Рівночасно вчився сам і щороку їздив до Тернополя складати приватний іспит. Як на „приватиста”, здобував нещоденні успіхи — самі дуже добрі й добрі оцінки. Так власним зусиллям дійшов він до 8-ої класи. Наближалася „матура”, і треба було бодай останній рік повчитись у гімназії на правах „публічного учня”. Якось пощастило вдома розв’язати матеріяльну сторону справи, і Григор, вчащаючи один рік до державної гімназії з українською викладовою мовою в Тернополі, склав матуральний іспит з відзначенням. Перший поріг переступлено, але що ж далі? Чи піти за порадою місцевого пароха й віддатись теологічним студіям, на які священник обіцював влаштувати його навіть у Римі?

До війни мали Маланчуки сусіда, Петра Зелінського. Коли він був ще молодий, чимось допоміг йому Іван Маланчук, і вдячний-чесний Петро не забув тієї прислуги навіть після того, як виїмігрував до Америки. По війні написав листа до рідного села, розпитуючи про односельчан та своїх колишніх приятелів. Коли довідався про скрутне становище осиротілої рідні Маланчуків, Петро зголосив готовість допомогти Григорові — дати гроші на продовжування його університетської освіти. Пізніше Григор віддячив своєму добродієві тим, що присвятив йому одну із своїх книжок. І так, восени 1923 р. Григор Маланчук був вже студентом Університету ім. Фрідріха Вільгельма в Берліні. Але початки на чужині були особливо тяжкі. Григор, жертва воєнних і повоєнних обставин, захворів, і лікарі дораджували йому довший відпочинок. Допомоговий студентський комітет „Європейське

християнське братство" в порозумінні з данськими родинами вислав його на острів Борнгольм, де ним заопікувався власник книгарні Єргенсен. Тут Григор відпочивав душею й одужував. Повертаючись до Німеччини, Григор — на рекомендацію Єргенсена — поступив у столичному Копенгагені до пастора Карла Рееа, душпастиря Троїцької церкви. Їхнє випадкове знайомство перетворилося в довголітню майже родинну дружбу й мало величезний вплив на дальшу долю майбутнього українського філософа. Кожного року їздив Григор на вакації з Берліну до Данії й зав'язував знайомства з тамошніми науковцями. Між іншим, пастор познайомив його з проф. Едвардом Гейсмаром, викладачем теологічного факультету Копенгагенського Університету.

Для Маланчука знайомство з Данією стало одночасно нагодою до ознайомлення з творчістю данського філософа Сирена Кіркегора (Soren Kierkegaard, 1813-1855), вивченню якого Маланчук згодом віддав увесь свій талант і знання. Перший раз почув Маланчук про Кіркегора під час прогулянки по полі від сільського механіка на Борнгольмі. Ближчі дані про Кіркегора одержав Маланчук під пастора Рееа вже під час першої їх зустрічі. В Берлінському Університеті він передбачливо почав вивчати данську мову та став читати твори Кіркегора в оригіналі. Про Кіркегора він часто розмовляв з проф. Гейсмаром, який близько цікавився думками цього особливого, але ще мало знаного в світі мислителя.

Однак покищо Маланчук ще шукав для себе дороги в майбутнє, бився з думками, яку вибрати собі спеціальність, що студіювати — чи фізику й хемію, щоб здобути практичне знання, чи філософію, до якої ще в гімназії проявляв особливий нахил. В університеті цікавився „критичною філософією" з типовими для того періоду творами Ніцше й Шопенгавера. На той час Гегель, творець упорядкованого й синтезуючого погляду на світ, не мав спадкоємців. Гегеліянська система розпалася на частини, й нікому було скласти її до купи. Маланчук опинився віч-на-віч філософії нігілізму, яка поставила його перед новою спробою-зусиллям розв'язати філософічно-логічні проблеми віри і знання, інтерпретувати християнство чесно, вникливо й докладно. Все це вимагало посилених студій, шукань, дослідів, і від них Маланчук не ухилявся, намагаючись знайти в цьому лабіринті думок, поглядів і теорій свій власний погляд і свою власну філософічну думку. Вивчав Арістотеля й Сократа у проф. Г. Маєра, психологію — у проф. Колера і Фірканта. Головним його професором філософії і дорадником у справах дисертації був Макс Дессуар. Після написання й успішної оборони дисертації п. з. „Die Kategorienfrage bei

Lotze" Маланчук одержав 3 травня 1934 р. диплом доктора філософії і вже 25 травня переїхав до Данії, щоб повністю віддатися вивченню Кіркегора.

Одержання наукового звання покищо не облегшило життєвих труднощів молодого науковця. Не маючи данського громадянства, д-р Маланчук міг виконувати лише приватну працю, напр. навчання німецької мови. У 1938 р. як чужинець дістав кілька разів поліцейний наказ до 14 днів залишити країну, поки врешті його приятелів-юристові пощастило виеднати для нього дозвіл на постійне перебування в Данії. Велику допомогу дало д-рові Маланчукові в тяжкі роки подружжя вже згаданих Reeh-ів, прийнявши його до себе на постійне мешкання й харчування. Коли в 1939 р. пастор умер, д-р Маланчук залишився в його домі й по-синівськи опікувався вдовою до її смерті в 1964 р. Йй, Шарльоті Reeh, дедикував Маланчук свою найважливішу книгу, „Dialektik og Eksistens hos Soren Kierkegaard” (1968 р.), основну студію про філософію Кіркегора. В 1939 р., діставши дозвіл викладати психологію та філософію все ще тільки „на приватній базі”, заснував перший „Студійний кружок” — своєрідний семінар з обмеженою кількістю учасників (к. 15 осіб) що збиралися що два тижні. Згодом кількість цих „кружків” збільшилася, і це давало їх керівникові не тільки певніший заробіток, але передусім ту духову насолоду, яку має кожний з Божого покликання учитель, що цінить і любить свій предмет. Працю в „студійних кружках” продовжував д-р Маланчук і після свого переходу на емеритуру, зосередившись особливо на Кіркегорові. Його слухачі — довголітні дослідники філософії Кіркегора, що з ходом років стали його компетентними знавцями. Це порівну молоді початківці-науковці і сивоволосі дослідники різних переконань, що поставили собі за мету шукання правди. Дехто з них став автором наукових розвідок з „кіркегоріяни”, а були й такі, що виголошували прилюдні доповіді про Кіркегора.

Копенгаген став поступово перетворюватись у світовий центр студій Кіркегора, на якого філософію науковий світ почав звертати щораз пильнішу увагу. Маланчукові „студійні кружки” почали відвідувати спеціалісти-науковці з різних країн — Франції, Німеччини, Італії, Швейцарії, Японії, а також із ЗСА.

Ще не будши громадянином Данії, в 1948 р. д-р Маланчук одержав перше академічне призначення, ставши єдиним на всю Скандинавію викладачем української мови й літератури в Копенгагенському Університеті. Одержавши враз із громадянськими документами в 1951 р. право виконувати публічну вчительську пра-

цю, Маланчук учив філософії у вечірній високій школі. В 1962 р. його призначено надзвичайним професором для особливих студій Кіркегора. В 1965 р. проф. Маланчук одержав першу (з кількох чергових) стипендій, які звільняли його від університетських викладів, даючи можливість присвятити весь час науковим досліддам та писанню наукових книг і розвідок. Все ж таки він вирішив продовжувати бодай деякі виклади, які належали до його улюблених форм зустрічі з живими людьми. Студенти любили його, а його виклади завжди мали багато захоплених слухачів. Під час своєї кар'єри проф. Маланчук одержав низку академічних відзначень і нагород від приватних фондаций і від данського уряду. Деякий час був він членом Ради Директорів Т-ва Сирена Кіркегора.

**
*

Колись Кіркегор згадав про „послужливого інпрепетатора”, який у майбутньому відкриє його твори для майбутніх поколінь. Діло в тому, що думки Кіркегора, розсіяні в скремих його творах,



Сирен Кіркегор

записках і щоденнику та подані в тяжкій до схоплення химерній формі, треба було комусь зібрати в одне ціле, оформити їх у суцільну систему, дати їм авторитетну інтерпретацію і тим самим

зробити їх доступними ширшому загалові. Маланчук уважав себе тим інтерпретатором, якого доля вибрала й на якого поклала обов'язок з'ясувати ясно і прецизно істотне значення Кіркегорових ідей. Маланчук уважав себе покликаним до ролі провідника через лябіринт складної філософічної творчості Кіркегора. Для цього інтерпретатор застосував особливу методу, рекомендовану самим Кіркегором. Маланчук майже невидний на сторінках своїх праць, він не висуває своїх власних поглядів, а передаючи читачеві Кіркегорові думки, пояснює їх тим же Кіркегором. Це найкраща метода зберегти сувору об'єктивність.

Проф. Е. Гейсмар раз сказав, що майбутні століття належатимуть Кіркегорові. Згідно з цим твердженням проф. Маланчук називає Кіркегора „мужем майбутнього”. Криниця духовості Кіркегора глибока й вичерпати її нелегко. На думку Маланчука, хоч про Кіркегора вже досі написано сотні наукових праць, проте багато глибоких і найбільш оновлюючих аспектів ще чекає на своє розкриття. Він каже: „Стоїмо лише біля початків”. Спираючись на передбачування Кіркегора, Маланчук відчуває наближення часів, коли на християнство буде поведений наступ підступом і силою, ще нагальніший, ніж це буває тепер у країнах воюючого атеїзму або там, де зберігаються залишки конвенціонального християнства; він передбачає наступ на людей та ідеї, сперті на християнстві; можливо, що кількість мучеників за віру буде більша, ніж це було на початках християнства; будуть зусилля знівечити повагу віри й теології різними протилежними ідеологіями та розкладовими впливами історичних подій. Тоді — каже він — настане „доба Кіркегора”. Християнський світ у своїх оборонних зусиллях потребуватиме Кіркегорової допомоги — прецизної аналізи проблем і вникливої характеристики Нового Завіту. У цьому переконанні проф. Маланчук знаходив імпульс до наполегливої праці, щоб приготувати прихід „добі Кіркегора”, роз'яснивши головні його концепції і заготовивши їх як своєрідний арсенал в разі потреби. Маланчук вказував, що сам Кіркегор задивлявся на свою творчість як на своєрідну „теологічну зброю”, яка великою мірою послужить у цій майбутній конфронтації християнства з антихристиянством і в остаточнім результаті причиниться до оновлення духового життя людства.

Про проф. Маланчука, який усюди й при всіх нагодах підкреслював свій український рід і навчив чужинців уважати себе українцем, написав проф. F. J. Billeskow Jansen у статті „En Dansk Forsher fra Ukraine” (Berlinske Aftenavis, вересень 1952, сторінка 5) такі слова: „Часто з гордістю говоримо про данців-емігрантів, які

здобули собі ім'я в науці, мистецтві, комерції й технології інших країн... Але чи ми самі вдячні, коли наше культурне й комерційне життя одержало в подарунок працю життя талановитого чужинця?"

Один із американських учнів проф. Маланчука, Бредлі Дюї, надзвичайний професор релігійних студій коледжу Франкліна й Маршала, автор англomовної розвідки про життя й наукову працю Маланчука в журналі „Religion in Life”, Vol. XL 1971, ч. I пише, що данці починають щораз краще усвідомляти наукову вартість дослідів проф. Маланчука, якого світова критика вважає одним із найвникливіших інтерпретаторів філософії Кіркегора. Про його працю „Dia'ektik...” (в англійському перекладі „Kierkegaard's Thought”, Princeton Univ. Press 1971) висловився проф. N. H. Soe такими словами: „Досліди над Кіркегором збагатилися блискучим твором. Він повинен бути перекладений негайно на світові мови”. А проф. Niels Thulstrup оцінив її як одну з найлучче опрацьованих студій в цілій літературі про Кіркегора.

Твори проф. Григора Маланчука про Кіркегора перекладено досі, крім англійської, на німецьку, голландську, французьку, португальську і японську мови.

Не було б доцільно говорити про наукові досягнення проф. д-ра Григора Маланчука без бодай найзагальнішого нариса філософії Кіркегора, що в особі Маланчука одержав бажаного і, як це стверджує світова критика, найвникливішого інтерпретатора. Спробуємо це зробити на основі доповіді самого інтерпретатора.

Сирен Кіркегор (1813-1855), що мав псевдоніми Johannes Climacus, Vigilius Haufniensis, а також інші — це найбільший данський мислитель, якого наукова слава перебуває тепер у стадії постійного росту. Його думки вміщують у собі життєдатні імпульси для майбутнього. Кіркегор випрацював для світу й життя людини нові точки погляду. Той данець-самітник, що з гідною подиву ясністю передбачав багато майбутніх подій, сказав також, що щойно за 100 літ після його смерті його діяльність почне цікавити людей. Так воно і сталося.

Філософія Кіркегора сплітається тісно з його власним існуванням. Батько розвинув у юного Сирена дві властивості — силу уяви (вміння вживатися в стан і обставини іншої людини) та діалектичне мислення (вміння логічно думати). Кіркегор сам уважав уяву й діалектику найважливішими особливостями своєї філософії.

Кіркегора найбільше цікавила людина, всі аспекти її існування-екзистенції. Як майстер експериментальної психології, Кірке-

гор присвятив свою увагу двом ділянкам: самому собі, аналізу своєї власної свідомості, і сучасній людині через підібрані для цієї мети піддослідні особи. Свої погляди він доповняв лектурою постів і мислителів, ознайомлюючись з усіма аспектами поглядів на людину.

Основним принципом у цім дослідженні служило йому припущення, що кожна людина є синтезом дочасного й вічного (скінченого й нескінченного, тіла-душі й духа, конечности й свободи). Кіркегор по-їнакшому з'ясував погляди Гегеля („Феноменологія духа”) на різні розвиткові ступені людського духа, довівши свою науку до органічної єдності.

У своїм щоденнику Кіркегор дивує читача обсягом і глибиною свого знання про людину всіх часів і в усіх умовах. Його наука про стадії (розвиткові ступені) є основою його творів, що згодом появились. Кіркегор був переконаний, що йому пощастило вирішити до того часу невирішену проблему — дати погляд на всі суперечності й можливості людського духа. Він уважав своєю тривкою заслугою в літературі те, що він діалектично подав чітко й основно вирішальні визначення цілого екзистенційного обсягу так, як цього в жадній літературі не зроблено.

Тези Кіркегорового вчення про стадії встановлюють, що кожна людина є синтезом часу й вічності з тимчасовою перевагою часового чинника. Мета людського життя на самім початку була ще пов'язана з земними цілями. Найвищими ідеалами на цім першому розвитковім ступені були мистецтво й поезія, від чого й пішла назва „естетична стадія”. Зміну вніс Сократ, він через самопізнання викривав вимір безконечности як нової дійсности, що протиставиться скінченості - проминальності (етична стадія). Намагаючись іти за вимогами вічного, людина переконується, які слабкі її сили-можливості, як вона самотужки нічого доброго не в силі зробити. Тут починається релігійна стадія, коли людина здатна сприймати голос Бога. Однак людина, вільна істота, має право вибору: йде шляхом віри або живе в безвір'ї.

Кіркегор змалював обидва ці шляхи — позитивний (шлях віри) і негативний (характеристичний станом страху, зневіри-відчаю та згіршення). Він вважає страх найнижчим ступенем людської екзистенції в естетичнім періоді. В етичнім періоді з'являється вищий від страху ступінь — зневіра. Згіршення є якісно ще глибшим негативним станом, він належить в цілому до релігійної сфери. Зустріч людини з відкритою правдою веде або до віри в цю правду або до зневіри в неї. У своїй найважчій книзі „Поняття страху” Кіркегор чітко з'ясував цілу широку ділянку страху в

усіх його виявах за часів поганства, юдаїзму і християнства. У творі „Недуга на смерть” змалював він щораз міцніючі форми жевіри та згіршення.

Наука про стадії вможливила Кіркегорові провести чітке розмежування між ділянками знання і віри. Він з усіх сил заперечує твердження Гегеля, будьто філософія та знання стоять вище від віри. Навпаки, він доказує, що знання й філософія стоять на найнижчій ступені в порівнянні з вірою. На думку Кіркегора, естетичний обсяг має своїм найвищим показником метафізику, яка намагається в абстрактних поняттях дати суцільний погляд на світ. На якісно вищій ступені стоїть догматика, що інтерпретує світ з християнського становища й наділяє людину новими завданнями й обов'язками. Кіркегор протиставляє намаганням модерного світу з головним його репрезентантом Гегелем протиставити знання вірі.

Кіркегор указує, що ціла сфера догматики вже тому різниться від метафізики, що має діло з „абсурдними” справами — такими, як, напр., втілення Христа, прощення гріхів і под., коли метафізика втримується в межах логіки. „Абсурд”, — каже він, — прикметний цілій сфері християнської віри”. Однак не слід забувати, що абсурд-парадокс у Кіркегора не означає якоїсь нісенітничі чи іншої несерйозної справи, противної розумові, лише те, що абсурд-парадокс вміщає в собі логічну суперечність. Цим сказано, що логічне думання при зустрічі з християнською дійсністю натрапляє на проблеми, які ніколи — як цього хотів Гегель — не можуть бути подолані засобами логічного думання. Про стосунок абсурду до логічного думання сказав Кіркегор: „Абсурд — це категорія, і для точного та правильного визначення християнського абсурду потрібне найбільш поступове думання”.

Кіркегорове вчення про стадії затримує проблеми конечности і свободи. Під цим оглядом Кіркегор навчився багато від Ляйбніца, до якого мав довір'я. Ляйбніц основно досліджував проблему свободи. Спираючись на цю основу, Кіркегор дає власну інтерпретацію суті історії, яку використав для характеристики християнства як історичного явища. І тут Кіркегор поклав нові основи, що мають тривале значення.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу особливе зусилля Кіркегора підірвати ґрунт під усіма скептичними закидами, зверненими проти історичної достовірности євангельських свідчень. Він заявив устами свого псевдоніма Клімакуса: „Ми увірили, що Бог того й того року об'явився в скромній постаті простолюдина, серед нас жив і навчав і також помер — цього більше, ніж треба”.

Історична правда цього вислову не може бути ніким поставлена під сумнів. Не лише той, хто сумнівається в достовірність історичних реляцій, але й той, хто заперечує існування історичного Ісуса, мусить визнати, що була така спільнота, яка повірила в слова, які Клімакус окреслює як „NB” (нота бене) світової історії, тобто як варту уваги історичну подію. Цим роззброює Клімакус не лише закиди свого сучасника Фрідріха Штрауса, але всі інші, що могли виринути в будучині. Ствердження історичної фактичності християнства повністю вистачає, на думку Кіркегора-Клімакуса, для того, хто серйозно хоче трактувати справи християнства.

Щодо християнства і християнської свідомості, яку передусім мала на меті праця його життя, Кіркегор надає особливого значення поняттю одночасності. Він підкреслює: „Християнська спільнота значно віддалилася від справжнього християнства. Кожен повинен перенестись у ситуацію, в якій перебував Христос, коли Він, незрозумілий і принижений, ходив по землі, і повинен потім собі з'ясувати, як він сам міг би ставитися до цього Христа. Перші християни пережили цю тверду дійсність, і ніхто, хто себе християнином хоче назвати, не повинен ухилятися від чесного роздумування про таку ситуацію щодо власної особи”.

Кіркегорові думки про одночасність стоять близько до його науки про стадії. Згідно з принципом, що не слід перескакувати жадного ступеня, треба і в християнстві сягати до початку, до конфронтації „одиночного” з Христом у своїм земнім житті. Кіркегор сказав: „Треба знов зробити актуальною ситуацію одночасності. Це те, до чого прямує ціла моя продукція”. В іншому місці сказав: „Ця думка є для мене думкою мого життя. Я також можу по правді сказати, що я мав честь терпіти, щоб ці думки вивести на світло. Отож, умираю радий, безконечно вдячний божеському керівництву світом (за те), що мені було дано таким способом на ці думки звернути увагу і робити (інших) уважними”.

У своїм останнім великим творі „Вправи в християнстві” дає Кіркегор точний звіт про постання або джерела, а також про ступені в присвоєнні думок про одночасність у своїм власнім житті. То було сильне враження, якого він зазнав, дивлячись на образ Розп'ятого, що його йому показав батько в дитинстві та що спрямував його в напрямі одночасності з Христом. Це враження з дитинства було приводом до постійного усвідомлення долі Христа на землі й виявилось цілком конкретними наслідками для його життя.

Цілковиту протилежність до картини справжньої одночасності та її наслідків показує Кіркегор на початку вищезгаданої кни-

ги, де він каже виступити Христові в тодішнім Копенгагені, стверджуючи, що Христос не тільки в Палестині, але всюди і в кожному час був би таким самим способом прийнятий людьми. Тим самим він кидає іронічне світло на християнськість теперішньої християнської спільноти. Під цим оглядом почував себе Кіркегор як Сократ християнства. Як Сократ завершує один період у житті греків і заповідає прихід чергового періоду, так і Кіркегор установив кінцеву точку для деяких помилкових розумінь християнського післанництва.

Треба тут ще пригадати одну головну думку Кіркегора. Це його категорія „одиничного”. Яке велике значення приклав Кіркегор до слова „одиничний”, це виникає, між ін., з таких висловів: „Ціле моє зайняття як автора зосереджується в тій єдиній думці „одиничний”; ця категорія стане *point du vue* для майбутнього — категорія, якої значення (політично, етично, релігійно) все більше й більше об’являтиме майбутнє”. В іншому місці він каже: „Якщо б я хотів мати напис на своїм гробі, я б не вимагав нічого іншого, лише „Одиничний”. Якщо він ще не зрозумілий, зрозумілим певно буде”.

Що розуміє Кіркегор під категорією „одиничного”? Коротко можна сказати: тою категорією хотів Кіркегор указати на безконачну вартість кожної окремої людини та на її зобов’язання перед Богом. Лише залежно від того, наскільки окрема людина усвідомляє цю вартість і це зобов’язання, є вона тим „одиничним”. Кожна людина починає своє життя як індивідуум і (її) завдання — все більше й більше ставати свідомим „одиничним”.

Однак у модерні часи певні явища подіяли на те, що замкнулася дорога до того, щоб стати „одиничним”. Під впливом модерної філософії, особливо природознавчої науки, модерна людина поступово відвертається від віри в Бога. Створюється ситуація, яку визначає вислів із Ніцше: „Бог умер”. За цим слідує те, що Ніцше також бачив — знецінення всіх вартостей і період нігілізму. Кіркегор назвав це „періодом нівелювання”. Цим сказав Кіркегор, що, коли людина в своїм житті знищує думку про Бога, вона сама чинить найжахливіше самогубство, або — іншими словами — викінчує себе саму в найглибшій знеціненні. Тоді дорога до існування „одиничного” замикається. Людина шукає будь-якої замістки, щоб виправдати себе в світі, який вона розуміє як безбожний. Такими сурогатами стають, напр., думки про людський рід як найвищу розумову інстанцію; в деяких випадках підносять нарід, партію та інші величини на висоту найбільшого авторитету; в інших випадках доходить до обожування окремих індивідуумів,

що перебирають прсвідну роллю. Всі ці явища треба розглядати як сурогати віри в Бога.

Кіркегор передбачив, що особливо модерні природознавчі досягнення спричинять розлад етичних і релігійних уявлень. Одного разу він сказав: „Усе зіпсуття кінець-кінцем прийде від природознавчих наук”. Природознавча наука підтримує, на думку Кіркегора, великою мірою сумніви в Бога і приготує релятивність усіх вартостей. Ця релятивність створює ґрунт для виникнення масової людини, яка легко може бути використана різними політичними та іншими рухами. Загальне безладдя уявлень про найвищі цілі людини або про властиве призначення людини створює ґрунт для катастрофічного періоду, про який Кіркегор так багато писав у своїм щоденнику. На його думку, в тім періоді будуть винесені політичні рухи щораз рішучіше з релігійного підземного струменя, при чому наявність такого струменя також виявиться щораз виразніше.

На окрему увагу заслуговує таке окреслення: „Майбутнє буде стояти в протилежнім відношенні до реформації: тоді все виглядало як релігійний рух, але було політикою, а тепер все виглядає як політика, але обернеться в релігійний рух. Вже в „комунізмі” свого часу знаходить Кіркегор приклад політичного руху, що виводиться від релігійності з протилежним характером. До цього він каже: „Силою комунізму є без сумніву по-демонськи в нім збережений складник релігійності, навіть християнської релігійності”.

Нагальність, з якою політичний рух підіймається проти релігії, є певною ознакою, що людина не може занехати думки про вічне. Ця нагальність є також релігійністю, хоч у негативній формі. „Демонічне”, — каже Кіркегор — вміщає в собі завжди правдиве в формі протиставлення”. У своїм розходженні з заложеннями можливих безбожницьких рухів Кіркегор старається доказати, що кожний мусить зайняти становище до вічних проблем людства. Це становище буде завжди проявлятися в позитивній або негативній формі. Цей факт, на думку Кіркегора, оснований уже на припущенні, що кожна людина є синтезою часу й вічності. На питання про вічність мусить кожна людина дати таку чи іншу відповідь. Кіркегорові ясно, що вічний складник-компонент є, власне, істотний для людини. Без цього компоненту вона була б твариною. Всяке зусилля знищити цей компонент веде тільки до отваринення, бо тварина не визначається як духовна істота.

Отож, Кіркегор уважав своїм завданням вказати правильний шлях з цього модерного безладдя. Він говорив, що його твори

матимуть вирішальне значення для духового майбутнього світу. Як треба за цю будучину боротися, думав він з'ясувати у своїх писаннях. Він казав, що має „нову теологічну зброю-науку” для цього будучого бою й тим самим створив зброю думки проти нищівних сил.

Кіркегор був твердо переконаний, що „останнє слово” в цьому вирішальному бою скаже знову християнство. Цій справі християнства присвятив він усі свої сили й талант, бо міцно вірив, що лише християнство дасть остаточну і правдиву відповідь на всі основні проблеми людського існування.

Кіркегор також повірив, що його з'ясування істини християнства винесло на світло його справжню постать, при чому також витягнуло науку з помилок, що їх християнство рсбило тисячоліттями. Про це він каже: „Моя завдання таке нове, що дослівно в 1800-их роках християнства нема нікого, від кого я міг би навчитися, що робити”.

Щодо будучини, то Кіркегор говорить про майбутню „страхотливу реформацію”, впорівень з якою лютеранська реформація буде виглядати, як жарт, бо мільйони людей відпадуть від християнства. Таким чином Кіркегор створив основи для нової орієнтації в майбутньому, розвинувши в усіх напрямках категорію „одиночного”. Він і провістив кінцеву перемогу християнства.

**

У моєму архіві збереглося 13 листів від Маланчука — перший з датою 24 січня 1958, останній 3 січня 1977. Стиль цих листів правдиво передає ті характеристичні риси його психологічного портрету, що визначали його особовість ще в юні роки — лагідність, скромність і щирість. Маланчук зовсім небагато писав про себе самого чи про обставини свого життя. Щодо біографічних даних, то волів покликатися, між ін. на вже готовий нарис свого учня, проф. Бредлі Дюї, мовляв, там собі про мене прочитайте. Теми, які Маланчук заторкував у листах, можна поділити на кілька категорій, між якими найважливіші такі:

1. подяки за одержані листи та за інформації — чи то письмові, чи в друкованих публікаціях, особливо в таких, з яких автор черпав відомості про українське життя в Америці;

2. дуже побіжні згадки без деталей про свої наукові праці та доповіді;

3. теж короткі носталгійні згадки про минулі роки, проведені на рідній землі;

4. відгуки на інформації про літературну працю для молодого покоління на еміграції.

Проте до винятків можна зарахувати його останній лист з січ-

ня 1977 р., що значно відбігає від поданої вище схеми. Виправдуючи свою запізнену відповідь на мої два листи, Маланчук каже, що мав багато роботи після появи своєї невеликої, але дуже цікавлюючої книжки „Den controversielle Kierkegaard” (Контроверсійний Кіркєгор). Появилася вона данською мовою, але проф. МекКіннан з МекГіл Університету збирався тоді перекласти її на англійське.

В I-ій частині цієї книжки Маланчук доказує, що тільки вчення Кіркєгора з його оригінальним християнським світоглядом спроможне побороти теорію марксизму. Він теж перший викрив причини теперішньої всесвітньої кризи. Згадуючи про це, Маланчук додав, що мене певно буде цікавити ставлення християнських Церков до зусиль марксизму опанувати світ. Він пише: „На мою думку — яка виглядає цілком як абсурд — це не будуть церковні установи, але відповідні одиниці, що зможуть перебороти напругу марксизму-атеїзму. Тому то також відіграє і буде відігравати велику роль Ісповідник Віри, Верховний Архієпископ Йосиф. Він бо своїм великим приміром показав, як можна та й треба ставитися до комунізму”.

Ніхто інший не міг би виконати успішно тієї велетенської праці „послужливого інтерпетатора”, яку виконав так блискуче Маланчук, без максимальної духової концентрації та напруги інтелекту з майже тотальним заглибленням у матеріал досвіду — складну систему Кіркєгорової філософії. Її треба було не тільки безпомилково зрозуміти, але й передати її зрозуміло тим, що на це чекали. Може цим слід би пояснити, що Маланчук стояв неначе осторонь українського наукового світу, не зав'язуючи з ним безпосередніх контактів. Його лист до мене з 15 квітня 1973 звучить неначе спроба виправдання: „... Я відбився дуже від нашої української суспільності, роками жив у данському оточенні. Деколи думаю, що, мабуть, ніхто з українців не зрозуміє того, що я так застряг в Данії та довгі роки займався заглибленням у творчість Сирена Кіркєгора. Однак я переконаний, що то була й є моя задача”. Здається, що під словом „задача” Маланчук розумів призначення свого життя.

В листі з 8 серпня 1976 Маланчук писав: „Як бачиш, то я тут жив дуже відокремлено щодо наших народних та церковних справ. Були роки, коли я цілком не знав, коли припадали наші свята Великодня. Тепер я починаю знову зближатися до цих справ. От на свято Різдва був я на українській Службі Божій, яку тут відправляв один професор-священик з Риму. Послідніми часами навідує мене також єпископ Марусин з Риму... Рівнож діставав я вже тепер на протязі одного року „Християнський голос” з Ні-

меччини. От, це такі мої зв'язки з українською дійсністю. Але колись передше я тут знайомив на університеті моїх студентів про українські справи”.

Немов на підтвердження цих слів, Маланчук прислав мені свою статтю німецькою мовою п. з. „Die ukrainische Lyrik”, надруковану в публікації „Orbis Litterarum”, р. XVI 1961 з характеристикою і перекладами творів вибраних авторів — Т. Шевченка, С. Воробкевича, І. Франка, Лесі Українки, Богдана Лепкого, М. Рильського, Є. Маланюка та О. Стефановича. За реляцією Я. Рудницького, Маланчук від 1951 р. „став завдяки приятелеві України, тодішньому професорові Антонові Карльгреневі, науковим асистентом і викладачем української мови в тому ж (копенгагенському) університеті. Д-р Маланчук давав, між іншим, також відчити про Тараса Шевченка та Івана Франка для слухачів слов'янських мов” (див. „З подорожі до Скандинавії, ст. 7).

Маланчук радо погоджувався на те, щоб хтось інформував український світ про нього і його працю. „Я був би тому дуже радий, бо, було б, може, добре, якби українці дістали вістку про мене”, — писав він 4 травня 1973 р. Так воно і сталося, коли в „Овиді” (зима 1974) появилася перша моя розвідка про нього з перевіренням самим Маланчуком розділом про філософію Кіркегора.

Так само Маланчук-самітник радо вітав у себе рідких гостей-земляків, що інколи навідувалися до нього. Вище була згадка про зустріч з проф. Рудницьким в половині 1957 р. В одному листі Маланчук писав про гостя з Нью-Йорку, ред. В. Душника, який збирався помістити в „Ukrainian Quarterly” список його книжок і дістав обіцянку, що такий список одержить.

На переслані йому деякі матеріали (напр., машинописна одноднівка „Кляса 1923” в 50-річчя нашого матурального іспиту, **матуральне** **табльо**, такі вірші, як „Тернополеві” тощо) Маланчук відповів носталгійними відгуками, які свідчили про його невгасну тугу за рідним краєм і про спогади чи речі, що, за його висловом, „будять запах давніх незабутніх днів”. Окремо згадував про вірші на пошану Блаженнішого Патріярха Йосифа, які знаходив у пересланих йому публікаціях, і неначе уявляв собі „ту велику урочистість, коли наша спільнота в Чикаго могла привітати Владику Йосифа Сліпого” (лист з 15 червня 1973 р.).

Особливо цікавився Маланчук тернопільськими регіональними збірниками і мав два перші томи. З цікавістю читав „Церковні календарі-альманахи”, видавані в Чикаго, мав у руках деякі числа „Веселки”, журналу для дітей, і було видно, що турботи та проблеми української еміграції не були йому байдужі. Він писав:

„Важне, щоби врятувати деякі покоління на чужині для нашого народу”. Бажаючи причинитись до українського виховання внуків своєї сестри, що живе у ЗСА, прислав гроші з проханням, щоб замовити для них книжки рідною мовою і передплатити журнал „Веселка”.

На запит, як ставиться світська критика до Кіркегора, Маланчук відповів, що в СРСР на протязі 1970-1973 рр. видано дві більші книжки про цього філософа. Він писав: „Передають досить правильно його думки, але дуже з ними не погоджуються. „Короткий філософський словник” (Київ 1952, під гаслом „Екзистенціалізм”) пише: „Створив цю реакційну теорію данський мрякбис Кіркегор, найлютіший ворог соціалізму і демократії”. А втім, нічого дивуватися. Система, що заперечила Бога, не може по-йнакшому оцінювати того, хто вказав на християнство як на єдиний ключ до розв’язки основних проблем людства і забезпечення людини з її компонентом вічності від „масовості” й отваринення, хто вже більше як сто років тому передбачив сьогоднішнє „модерне безладдя”, характеристичне посиленням „демонічного” і безбожницьких рухів.

Протягом двох останніх років я не діставав від Маланчука ні одного листа. Я розвідував через його брата Богдана у Клівленді, як мається Григор, але і він не мав з Данії вісток. Проте до сестри Катерини Лобур у Пітсбургу Григор час від часу писав майже до кінця свого життя. Ще на 3 тижні перед смертю скаржився на надмірну втому, яка опанувала його в ході праці над останньою книгою. До того ж, — писав Григор, — втомлюють його люди, що безперестань приходять до нього „за порадою” — на консультації. Але, додавав, треба починати свіжу працю, бо „то моя робота”. Невсипуча працьовитість не дозволяла на сповільнення темпа, на більше відпочинку. Дух бадьорий, але тіло немічне. Не довелося...

Помер проф. д-р Григорій Маланчук 20 серпня 1978 р. у лікарні, правдоподібно від недуги серця.

Джерела:

1. Gregor Malantschuk: Kierkegaard's Thought, edited and translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong, Princeton University 1971, ст. 388.
2. Dr. Gregor Ma'antschuk: Soren Kierkegaard und seine Beteutung als Denker. Сепія Dortmunder Vortraege, Heft 64, 1963, ст. 15.
3. Bradley R. Dewey: Gregor Malantschuk: Kierkegaard's „Serving Interpreter”, *Religion in Life*, Vol. XV, 1971. No. 1. Abingden Press USA.
4. Яр. Рудницький: „З подорожі до Скандинавії, 1957”. Вінніпег-Осло, ст. 138.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ПІД СОВЕТАМИ В 40-ІХ РОКАХ

Здається ніяка література не є таким виразним віддзеркаленням духового життя націй, як література підсоветських народів, де кожна ділянка духового чи матеріального розвитку культури мусить бути на службі народу, де все є „спільним національним добром”, де одниця людська „цінна так як і громада”, а де в дійсності панує нечувалий у світі тоталітарний режим, що всєю і силою гуртка тиранів скував думку й духа 200 мільйонної громади й наказує думати й поступати так, як це велить деспот із Кремля і підтакує йому по-рабському громадка його прибічників з НКВД, поступаючи по засаді: „якщо не буду переслідувати і гнобити других, зроблять те зо мною”.

Витворений в СРСР новий тип людини (розуміється панівної) та витворений новий спосіб життєвий, дуже відмінний від давнішого з-під царського режиму, підкорив собі на службу кожному ділянку духової і фізичної праці та накинув їй згори визначені напрямні, за якими має діяти і від яких не сміє відступити.

Те саме зроблено і з літературою та літературознавством, яке під большевицьким режимом не тільки віддзеркалює життя народу, але й є одним із наймогутніших засобів агітації та фальшивої забріханости. Такою є й українська література.

Однак не можна сказати, що після розгромлення т. зв. українського „націоналізму й шовінізму” в 1933-4 роках у літературі немає там талановитих письменників і поетів. Та на них наложено духові кайдани й заборонено висказати свою оригінальну думку. Коли після ліквідації б. сотні українських письменників і поетів у тридцятих роках занепала літературна творчість в Україні, то це в наслідок названого розгрому. Залишені на волі поети Тичина, Рильський, Бажан, Малишко, Сосюра, Первомайський, Муратов, Гарасименко, Масенко, Вирган, Нагнибіда й інші, письменники Яновський, Головка, Панч, Скляренко, Десняк, Шиян, Ю. Смолич, Микитенко, Кириленко, Шовкопляс, Чигирин, К. Гордієнко, Копиленко, Соколовський, Смілянський, Іван Ле, Н. Рибак, О. Гончар, драматурги І. Микитенко, О. Корнійчук, Л. Первомайський, С. Голованівський, І. Кочерга та інші стали по волі й по-неволі на службу агітаційного письменства під дикта-

том і директивами Кремля та мусіли вихвалювати нове „краще” життя під сонцем Сталінської конституції. Справжні таланти змушені писати часто проти своєї волі й переконання.

Хитрі можновладці з Кремля завжди стежать за їх творчістю і відповідно до вимог хвилі скріпляють або послаблюють режим. З т. зв. „визволенням” західніх українців з-під „панської Польщі” злагіднено режим і навіть допущено до офіційних літературних хрестоматій для „класів” 8, 9, 10, Пільгука, Шаховського і Шевельова, галицьких поетів М. Пашкевича й М. Устияновича, крім уже признаних т. зв. галицьких клясиків І. Франка, О. Кобилянської, Л. Мартовича, М. Черемшини, В. Стефаника й ін.

Ще більше полекш допущено з вибухом війни між Німеччиною та СРСР. Залишених поетів, науковців та інших діячів української культури евакуйовано в глибину Росії та за Урал до Уфи, молодших включено в армію як боєвиків пера й агітаторів за „вільну Україну” й дозволено писати на національні теми, чого наслідком є відомий вірш В. Сосюри „Любіть Україну”. Дозволено згадати в літературі історичні традиції, підхопити деякі сучасні національні моменти й до деякого ступеня розбурхати національні почуття серед українського народу. До речі советський патріотизм, впоюваний безнастанно в психіку радянської людини, а зокрема українського народу, підсилила нелюдська поведінка німецьких нацистів, коли ще й зважити, що народи СРСР інстинктивно ненавидять німців.

Крім того змусили большевиків йти на поступки в ділянці культури такі факти, як українське національне підпілля, діяння УПА під час і після війни, репатріяція советських громадян із Німеччини, перебування советських окупаційних армій на території західньої Європи та відгомони діяльності української політичної еміграції, які проходять через залізну заслону. Щоб послабити українські визвольно-революційні настрої та дії утворенням ілюзії „самостійности” Советської України, большевики повернули з заслання деяких діячів української культури і дали змогу працювати в Україні деяким „неблагонадійним” науковцям і мистцям. В останній фазі війни і зразу після неї на терені українського культурного життя діють письменник Остап Вишня, поети М. Терещенко і Вирган, літературознавці й критики О. Дорошкевич, А. Шамрай, Ю. Меженко, мовознавець Є. Тимченко.

Окремо фаворизували західньо-українських діячів української культури: В. Шурата, Ф. Колессу, М. Возняка, Марію Деркачеву, Якіма Ярему, Дениса Лукіяновича, М. Яцкова. За війни привертають права московській православній Церкві, а рівночас-

но нищать українську греко-католицьку Церкву і по цілій Україні насаджують московське православля.

Тоді появляються різні праці з історії української літератури. Та більше цінні серед них є статті, друковані в журналі „Радянська література” (пізніше „Вітчизна”), а також у журналі „Літературна газета”. Ось деякі з них: Є. Кирилук: „Панас Мирний та І. Білик”, О. Дорошкевич: „Чорна рада Куліша”, А. Шамрай: „Леся Українка та англійська література”, І. Пільгук: „М. Васильченко, Я. Щоголів, М. Костомарів”, М. Возняк: „Гр. Квітка-Основяненко”.

Через такі поступки советського режиму українській культурі почалося в Україні відступання від штучного специфічно советського викривлення і калічення національно-духових процесів. Обмежувано підлабузництво на сторінках українських видань перед російщиною, почав відроджуватися потяг до традиціоналізму, стали виявлятися мотиви прикметного українського патріотизму, зовсім відмінного від „советського патріотизму”. Та через це стягнули вони на себе підозріння, обвинувачення в „націоналізмі” й усунення з поля громадського овиду.

Але покищо пригляньмося як віддзеркалилася війна в українській радянській літературі. З вибухом німецько-большевицької війни в 1941 р., яку большевики назвали „Великою Вітчизняною Війною”, большевицька партія та уряд заставили воювати проти німців не тільки величезну армію, переважаючу масою, не вишколом, але також усе цивільне населення Радсоюзу, зокрема поетів, письменників, журналістів і науковців. Численні з них включені в армію працюють в різних урядових установах, або як фронтові агітатори, чи б'ються на фронті або в партизанських загонах; інші, головно старші, заставлені писати пропагандивні й агітаційні статті в часописах та поезії й прозові твори, сповнені ненависти до ворога зовні країни — німців, та ворога всередині країни: — т. зв. шпигунів і саботажників. Примушені вони також писати гарячі, патріотичні, боеві твори, повні воєнного запалу, любови до рідного краю, повні закликів до переможної боротьби під прапором комунізму, партії і її „надхненника, вождя революції, гегемона пролетаріату, кращого друга і батька всіх народів — Сталіна”. Різні визначні поети, як Рильський, Тичина, Бажан, Сосяра, Малишко та плеяда молодших змагаються за найрізномордніші вислови, фрази, епітети й сентенції на честь „мудрого вождя й провідника”. До речі — допущено писати також справді патріотичні вірші й оповідання, що спричинило скинення хоч трішки маски „большевицького патріотизму” та писання справжніх пое-

зій на тему любови рідної країни й оборони її перед відвічним ворогом німцем. Так постав, як уже згадано, знаний нам добре вірш В. Сосюри „Любіть Україну”, за який поетові довелося опісля покутувати після війни в другій фазі нагінки партії та викриття нею „буржуазних націоналістів, фашистів і ворогів народу”.

Саміж нодії війни відбилися ще маркантніше в поетичній та в більшості прозовій творчості українських радянських поетів, письменників і драматургів після покінчення війни. Це т. зв. *фронтowa поезія* (С. Крижанівський: „Лірика наших днів”, Літературна газета, 1946). І так, С. Крижанівський крім критичних статей про сучасне письменство дає поезії, видані в збірці „Гори і долини”, та „Шляхом боїв і перемог”, в яких на перше місце виступає римована агітація. Замітні з поезій того жанру це поема Малишка „Марія” — про визволення Києва червоними бійцями та бойчицями (умундурованими жінками) під прапором „генераліссімуса” Сталіна. Також замітна його поема про могилу невідомого солдата „Прометей”.

Поруч Малишка згадані вже Рильський, Тичина і Бажан пишуть боеві поезії про вітчизняну війну. В них, головнo у першого, поза агітацією пробивається деколи справжня поезія, надхнена любов’ю до рідного краю. Також Леонід Первомайський, що вийшов на літературне поле незадовго до війни, дорівнює їм своїми патріотичними віршами, наприклад у збірці „Серцем раз на завжди”.

Визначний і фаворизований прозаїк із тематикою воєнною це Олесь (Олександр Гончар, нар. 1918) із групи молодих письменників. В його трилогії *Прапороносці* („Альпи”, „Голубий Дунай”, „Золота Прага”) розвинута ідеологія советського месіанізму на заході Європи. Щоб доказати „відсталість” Європи супроти СРСР, Гончар зіставляє елементи патріархального побуту румунів з „найпередовішим життям” советської імперії. Герої романів — вояки советської армії — зловживають резонерством, щоб розкрити вищість природи советської людини. У повісті *Земля гуде* бачимо образи большевицького підпілля в Полтаві за німецької окупації 1941-42 р. Головна героїня, Ляля Убийвовк, залічена до канонізованих советських героїв „вітчизняної війни”. Де Гончар звільняється на хвилину від офіційної ідеології, тоді він тонко відчуває красу природи, володіє експресивною плястичною фразою, уміє використовувати скарби української літературної мови, є майстром композиції.

Інший, старший письменник-прозаїк, гльорифікатор вітчизняної війни, це Юрій Смолич. Він продовжує культивувати аван-

тюрно-пригодницький жанр советського роману. Роман *Вони не прийшли* дає картини окупації Харкова німцями в 1941-42 рр. з багатьома курйозними неправдоподібностями. Тут представлена дія виідеалізованих „советських людей” проти німців. Ідея роману: кожна рядова советська людина здатна на героїчну боротьбу. В повісті — мистецька неправда, калічення дійсности. Проте знаходимо в романі цікаві композиційні засоби, дотепність і вишуканість у вибраному жанрі. В повісті *Ми разом були в бою* автор намагається поборювати ті психологічні травми, що їх зазнала советська людина в перебігу невдалої війни.

З менше знаних прозаїків виступає на видне місце Олекса Гуреїв з романом про часи окупації України німцями п. з. *Осокорівські друзі*, де пробиваються крізь „большевицький патріотизм” з'єднаних в одне селян-партизан, нотки українського духа, за що й пізніше засуджено автора (Олег Бабишкін: „Фальшива повість О. Гуреїва”, Літературна газета, 13, II. 47). Сюди належить теж півість про польсько-українську ненависть, спровоковану німцями, Петра Вершигори п. з. *Люди з чистим сумлінням* та оповідання якогось І. Фалікмана: *Один у містечку* (тема: в часі акції німців, мабуть у Львові, бляхар Майлех убиває ножицями німця конвоїра, втікає в ліс, а після війни працює — виробляє бляшані ведра для мешканців цілого міста).

На полі драматургії замітна воєнною тематикою песа Олександра Карнійчука *Фронт*. Вона надхнена Сталіном або найближчими його соратниками, дає офіційну версію причин поразок на початку советсько-німецької війни. Вина за неуспіхи скинена урядом на деякі кола військовиків.

Не менш бажною є тематика повоєнних дій у радянській Україні. І поети і прозаїки запряглися пропагувати в своїх творах відбудову знищеної війною країни. М. Рильський пише з поворотом в Україну після війни „Поему про тугу і щастя” та „Весняні води”, про які сам висловлюється: „До 30-річчя жовтня приходжу з книжкою поезій, куди входять дві поеми. Поема „Весняні води”, яку вважаю центральною в книжці, присвячена темі відродження Радянської України після війни, бойовому й творчому героїзмові наших людей, нашої правді, яка протистоїть кривді капіталістичного світу” (Літературна газета, 17. VII. 47). Як завжди Рильський майстер слова, і навіть у найбільш радянсько-патріотичних віршах з прославленням Сталіна і Москви та воз'єднання він не відступає від витонченої форми неокласичного стилю.

Серед Тичининих віршів, рабських поклонів Москві, партії

та урядові, вищу поетичну вартість треба відмітити в поемі „Похорон друга”. Тут жалоба похоронного походу й корчі розпачу людської психіки в момент, коли труну близької людини спускають у могилу, передані з особливою пластичністю виразу.

Советський бюрократ, Микола Бажан, дав після війни кілька збірок з воєнною і повоєнною тематикою, а то: „Клятва” (1941), „Сталінградський зошит” (1945), „В дні війни” (1945), які відбивають настрої й переживання „партійної советської буржуазії”.

Воєнний і повоєнний тематиці присвятили свої вірші молодші поети, лавреати Сталінської премії 40-их рр.: Віталій Петльованний, згаданий О. Гончар, Марія Познінська, Микола Руденко, Валентина Ткаченко, Платон Воронько, Микола Шпак та інші. Їхні вірші переважно невисокої літературно-мистецької вартості.

Юрій Яновський, недавно померлий письменник, найбільший український прозаїк, мистець прози дав з кінцем війни новий роман *Жива вода*. Тема: воєнна і повоєнна дійсність в Советській Україні, відбудова зруйнованого війною господарства. В порівнянні з іншими советськими письменниками, образи в його романі, як і в його цілій зрілій творчості, найбільше мистецькі. Експресія фрази, суто індивідуальні павзи в ній, лірична схвильованість, затирання границі між епічною розповіддю і формами ліричного звертання — це все стилеві особливості „Живої води”. Та пізніше советська критика гостро засудила цей роман, бо: „письменник дав викривлений образ життя і дійсности советських людей”, „перебільшив ролю біологічних інстинктів”. Між іншими творами Яновського є визначне оповідання „Київська соната” (із збірки „Безсмертя юних”), де прославляється активність і боєвість радянської молоді.

Петро Панч дав низку новел на тему воєнних дій, большевицького патріотизму, воєнного завзяття й ненависти радянського народу до німців.

Серед молодих прозаїків під час війни і після неї визначився також В. Козаченко двома повістями: *Атестат зрілості* і *Серце матері*. Тут видно сліди впливів романтики М. Гоголя і Яновського й імпресіоністичної розповіді А. Тесленка. „Серце матері” визначається оригінальною композицією: повість складається з кількох новел, поєднаних лише розвитком душевних переживань матері.

На послуги Великої Вітчизняної Війни став також радянський фолклор. Тут варто відмітити цикл, виданий в часі війни: „Пісні про батька-визволителя”.

Колиж як-так налаждалися та унормувалися відносини в Ра-

дянській Україні після війни і прийшло до дальшого й поступового розвитку українського письменства й літературознавства, чуйне око Кремля стало слідити за ним і вишукувати та добачуватися в ньому ухилів у націоналістичний бік. Таки з допомогою самих українців, з перевіреним партійцем і найбільш вірним большевицькій Москві Ол. Корнійчуком, „викрито ухили” в українському повоєнному письменстві. На пленумі правління „Спілки радянських письменників” України в вересні 1947 р. О. Корнійчук у своїй довжелезній промові викрив націоналістичні течії у майже всіх визначніших і менш знатних українських радянських письменників, як Рильський, Сосюра, Малишко, Панч, Ле, Гурейв, І. Вільде, Масляк та ін. Його спостереження підтвердили Бажан, Ле, Стебун, Голованівський, Санов, Северов, Копиленко, Гайдабур, бичуючи себе та других за ухили, в наслідок чого схвалено дуже точну і кропітку резолюцію з „засудженням” цілої низки авторів і їхніх творів (Х. 1947), з рішенням „піднести пильність проти виявів буржуазно-націоналістичної ідеології в літературі й літературознавстві.

Але тоді також викрито „націоналістичні тенденції” і в літературознавстві, а саме в працях: „Нариси з історії української літератури” за ред. Є. Кирилюка й С. Маслова (підручник для вжитку в середній школі). Обвинувачує цю працю І. Стебун, викриваючи такі помилки: 1) епоха літературного розвитку княжої Руси трактується як епоха українського літературного процесу; 2) регабілітовано для української літератури Я. Щоголева, О. Олеся, І. Стеценка; 3) позитивно оцінено діячів згуртованих навколо „Ради”, „Громадської думки”, „Нової громади”. Також викрито націоналізм у творах старших і молодших письменників та скритиковано гостро й засуджено: поезії Олекси Юценка, збірку віршів Варвари Чередниченко („Я — щаслива Валентина”), оповідання Кундзіча та Смілянського.

Повоєнна нагінка на українське культурне життя починається з літа 1946 р. Така нагінка є в РСФСР та інших советських республіках. Цю акцію названо: Кампанія проти націоналізму і проти „безрідних космополітів”, Після такої чистки спрямовано літературну продукцію на рейки ортодоксального комунізму, братання народів, визнання російський народ і його духову культуру за старший від усіх національностей Радсоюзу та найпередовіший у світі. Під бачним оком Москви і своїх вірнопідданих їй людей українська література стала плисти „спокійним” руслом розвитку, при чому тон надають їй „корифеї” українського письменства:

Тичина, Рильський, Бажан, Сосюра, Малишко, Первомайський, Корнійчук, Рибак.

Плазування П. Тичини перед окупантською владою і в після-воєнному періоді позначається на його творчості і знецінює її. Крім різnorodних агітаційних віршів, позитивним здобутком Тичини є переклад на сучасну українську літературну мову „Байок харківських” Г. Сковороди. В 1948 р. П. Тичина переклав з болгарської мови книгу вибраних творів Хрісто Ботева.

М. Рильський продовжує шлях казенного піти, намагаючись не вийти поза межі вимог компартії і відгукуватися на політичні актуалії, які вона ставить перед „інженерами людських душ”. У збірці „Чаша дружби” (1946) він дійшов до оспівування „Мідного вершника, можливого царя Петра”. Москва для нього це „серце народів, мозок землі”. Автобіографічна поема „Мандрівка в молодість” що характеризує передреволюційну дійсність у українському селі та в університетському місті, і дає побіжні позитивні згадки про українофільські і взагалі культурницькі українські кола, була потрактована як „націоналістична”, і Рильський у другій половині 1946 р. попав у неласку, але незабаром, написавши збірку „Мости”, реабілітував себе. Найцінніше з останніх років творчості Рильського це його книга перекладів сербських епічних пісень.

До числа ортодоксальних комуністичних поетів належить Микола Бажан, що в роки війни і після неї виявив не абияку активність. Крім згаданих уже збірок поезій, присвячених „В. Вітчизняній Війні” („Клятва”, „Сталінградський зошит”, „В дні війни”) визначається збірка з 1948 року „Англійські враження”, яку написав після поїздки до Англії. Тут із сарказмом висміює англійські традиції і... відсталість. Бажан став видатним советським бюрократом, а поезія його — дзеркало бюрократичної душі, відбиття настроїв і переживань партійної „советської буржуазії”. Ця поезія, якщо залишить слід у розвитку літератури, то хіба гнучкістю мовних засобів. Однак і тут впливає „ідеологія”: в „Сталінградському зошиті” багато русизмів. Поема „Данило Галицький” розгортає тему поразки в 1238 р. хрестоносців, очолених вождем Бруно.

Андрій Малишко виступив у останніх роках зо збірками поезій: „Чотири літа” (1946) і „За синім океаном” (1950). Вартість його поезій дуже неоднакова. Поет нераз запобігає ласки у можновладців, що поневолюють Україну. Малишко часто шукає незвичайної теми. Це приводить його до показу воєнної дійсності крізь „психололію” коня, дуба тощо. Поетичний засіб Малишка

це незамасковане, підкреслене наслідування клясичних зразків на тематичній канві, яка, здавалося б, робить неможливим таке наслідування. Любить він також примхливі зміни розміру в різних строфах того ж таки вірша. Він подекуди сентиментальний фантаст, бо легко, аж до дитячости змішує бажано-уявне з дійсним. Інколи користується він заплутаними образами, як сон (напр. поезія „Хотів би ту ношу скинуть з плеча”). Шукає опертя в національній традиційній формі („Слово о полку Ігореві”, Шевченко, народна архаїчна пісня тощо).

Серед поетів у воєнні й повоєнні роки найбільших мистецьких осягів добув Леонід Соломонович Первомайський (нар. 1908). За збірки поезій „День народження”, „Земля” він отримав II сталінську премію. Тематика поезій різноманітна і, як на советські умовини, свіжа. В поезіях відбилися не лише настанови казенного оптимізму, але й настрої втоми, почуття розпачу при виді важких жертв. У нього широка скаля любовно-еротичних мотивів: від буряно-пристрасного кохання до молитовно-ідилічного захвату, і далі до боккачівської гумористики. Нераз для відсвіження мови він впроваджує галицькі діалектизми. Замітні вірші „Серцем раз назавжди”, „Земля”, драматична поема „Довбуш”. Вклад у українську перекладну літературу — це його книга „Словянські балади” (1946). Тут зібрані переклади з словянських (головно сербської), мов, зразків пісенно-баладної творчости.

Серед прозаїків крім названого Ю. Яновського, І. Ле, Петро Панч визначається як автор пробоєвої прози. Він видав роман *Запорожці*. Це відгінки української історії з рр. 1638-1648. Автор намагався показати козацьке середовище, але обминає романтичні риси минулої козащини. Він розкриває дії козацьких ватажків і народніх мас у зв’язку з глибинними національними й соціальними процесами. Він звернув велику увагу на український побут, звичаї, повіря, українську демонологію.

Натан Рибак це другий визначний повістяр. *Так сходило сонце* це його історичний роман з часів Хмельниччини. Цікавий змістом, менше формою (трафаретною сучасних радянських письменників). Тут представлений образ могутности України за часів Хмельницького. Хмельницький представлений у повісті як мудрий проводир, владкий, досвідчений у політиці. Друга частина роману це *Переяславська рада*, воз’єднання України з Москвою. Автор підкреслює свою льольність до російської політики.

Леонід Смілянський, автор роману *Михайло Коцюбинський*. Визначний український письменник представлений як літературний вихованок М. Горького та людина революціонер і атеїст.

В 40-их рр. появилася теж роман *Тарас Шевченко* В. Приходи про життя генія України, знову ж у викривленому дзеркалі.

А позатим сторінки журналів і книжок, видаваних у підсвітській Україні, заповнені звичайно цілковитою макулатурою, яка обслуговує поточні політичні кампанії і відходить у забуття разом із ними. Десить численні письменники молодшого покоління (Я. Баш, Л. Серпілін, І. Волош, С. Чорнобривець, В. Лозовий, А. Хорунжий, М. Руденко, М. Рудь, М. Стельмах, М. Чабанівський і ін.) пишуть саме в такому дусі і тому не створили по-містеньки видатних творів. Зокрема виявила себе слабо советська література тих років у жанрі новелістичному і в драматургії.

Серед драматургів, як і в передвоєнні роки, найпопулярніший і офіційно визнаний за першу величину Ол. Корнійчук (нар. 1910). Крім п'єси *Фронт* замітніші: *Місія містера Перкінса в країну большевиків* (комедія, 1945), примітивна карикатура на американців, переповнена ефектами горілчаношараваристого театру. *Приїжджайте в Звонкове*, комедія, це офіційно іконописний образ повоєнного українського села. Тут колізія: боротьба між націоналістами і „советськими людьми”. *Макар Діброва* (1948) і *Калиновий гай* (1949) подібні ідеологічно до „Приїжджайте”. Драматургія О. Корнійчука чисто газетна, літературна вартість її ніяка.

Творчість Івана Кочерги це помітне явище в розвитку драматургії. Його п'єси: *Ярослав Мудрий*, *Китайський флякон*, *Майстер часу*. В нових його п'єсах бачимо ту саму підкреслену умовість сюжетів і ситуацій, що і в „Майстрі часу”.

З загального огляду видно, що в письменницькій продукції домінує Київ. Харків утратив на сьогодні своє значення як літературний осередок. Не вийшли теж вартісніші твори й у Львові та на Закарпатті.

Треба відмітити, що літературна праця спрямована теж на переклади з чужих літератур на українську мову та української літератури на інші мови. Зокрема велику увагу присвячено 300-літтю „воз'єднання” та столітньому ювілеєві І. Франка. Перевидається його твори й видається праці про творчість Франка, та все під аспектом: Франко — комуніст.

З короткого огляду літературної продукції підсоветської України післявоєнної доби (1939-1949) можна ствердити, що є в Україні великі таланти, знамениті майстри пера. Є розмах у літературній творчості, є розмах у продукуванні друкованого слова, та немає свободи думки. Письменників переслідуються за кожен спробу, чи навіть тінь її внести в літературу українського на-

ціонального духа. Над кожним письменником тяжить дух Москви, висять окови всевладного МВД, всі поети, письменники, драматурги й літературознавці в один тон і шаблон величають „старшого брата”, благодійний комунізм та єдине правдиве щастя на світі в Радянському Союзі. Нераз здається, що деякі з названих літераторів навіть вірять у всемогутність комуністичної Московщини. Та більшість із них великим психічним зусиллям скривають своє справжнє національне переконання, віруючи в слова Шевченка, що й найлютіший ворог України „не скує душі живої і слова живого”. Прийде час, коли їм доведеться заговорити свободно.

ВІД ЛЕГЕНДИ ДО РЕАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ*)

Свято Християнської України

1938-го року минуло 950 літ від часу Свят-Володимирівського Хрищення Руси-України. Відзначення цього ювілею проходило під назвою: Свято Християнської України. Почин до цього відзначення дала організація української молоді „Орли”. Ця організація постала в Західній Україні після свята „Українська Молодь Христові” (УМХ), яке відбулося у Львові, 6 і 7-го травня 1933-го року, в 1900-ліття Смерти й Воскресення Христа Спасителя. Весною 1937-го року появилася в українській пресі заклик Головної Ради Товариства „Орли” наступного змісту:

„Під увагу українській молоді й усьому українському громадянству.

„Зближається незвичайний ювілей в історії нашого народу — 950-ті роковини Хрищення України. Гідне відсвяткування такої події є не тільки нашим обов'язком, але теж Богом даною нагодою, щоб здати іспит нашої релігійної й національної зрілості, збудити новий подійом українського духа, дати належну відповідь ворогам Христа, що топчуть святу Українську Землю.

За благословенням Патріярха нашої Церкви, Високопреосвященного Митрополита Кир Андрея Товариство „Орли” — КАУМ піднімається ініціативи перевести в діло відсвяткування цього ювілею під назвою „Свято Християнської України”.

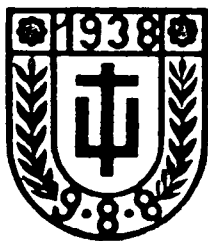
З нагоди Христового Воскресення та в IV. річницю відсвяткування Його 1900-ліття пам'ятним святом „УМХ”, що дало початок нашій Організації, звертаємося до українського громадянства, а зокрема української молоді всіх країв та континентів з гарячим покликом доложити всіх старань, щоб якнайкраще відсвяткувати це Свято”. (Передрук з журналу *Українське Юнацтво*, Львів, травень, ч. 5, 1937).

Про дальшу дію в напрямі відготовки цих ювілейних святкувань читаємо в цьому ж журналі (ч. 4 1938) у статті-інформації „Свято Християнської України” наступне:

„Слідом за цим першим пресовим комунікатом почало Т-во

*) Продовження з ч. 1, 1979.

„Орли” робити дальші заходи, щоб видвигнена думка про ювілейні збори набрала більш конкретних форм. Цій справі присвятила Головна Рада „Орлів” кілька засідань. На них подрібно передискутовано всі справи, злучені з цим ювілеєм, устійнено час, що в ньому мали б відбутися ювілейні свята та намічено їхню програму. Черговим етапом цієї підготовчої акції було запрошення на 24-го грудня 1937 р. представників українських католицьких товариств на конференцію у справі дальшої організації цих ювілейних обходів. День перед тим справа ювілею була порушена



також на конференції Єпископату Галицької Церковної Провінції, під час якої теж рішено цю подію торжественно відсвяткувати; завдяки цьому ініціатива Т-ва „Орли” набрала повного одобрення. На згаданій конференції представників українських католицьких товариств, що її скликала Головна Рада Т-ва „Орли”, був приявний Преосвященний Кир Никита, як заступник Митрополичесго Ординаріату. На цій спільній нараді справу ювілею реферував, з рамени Головної Ради Т-ва „Орли”, ред. Роман Данилевич. Референт, підкресливши велике історичне значіння події Володимирового хрищення, виказав, що сучасне положення Української Нації ставить до нас вимогу в особливий спосіб відсвяткувати 950-літній ювілей цієї світлої події в житті Української Землі. Дальше зазнайомив він приявних з випрацьованими проєктами щодо речинця ювілейних обходів, їхньої організації, як також з проєктом програми ювілейних свят. На основі цього реферату переведено дискусію та в її висліді вибрано Ініціативно-Діловий Комітет. У склад цього Комітету ввійшли: д-р Маркіян Дзєрович,¹⁾ як голова, ред. Роман Данилевич, як секретар, а як члени: о. кан. Юліян Дзєрович, о. Іриней Назарко і проф. д-р Микола Чубатий.

Цей Ініціативно-Діловий Комітет незабаром перетворився в Діловий Комітет, куди ввійшло багато більше громадян і громадянок, що почали працю в псодиноких його секціях...

У висліді наради наших Владик у Львові, 23-го грудня 1937-го року, яка відбулася під проводом Митрополита Андрея

Шептицького, вийшло Пастирське послання. Наша Ієрархія в цьому Посланні поручила працю Ювілейного Ділового Комітету Духовенству й Вірним та заохотила до творчої дії, щоб ювілейні торжества принесли якнайбільше духової користі для Українського Народу. Для виконання цього великого завдання створилися також окружні і місцеві ювілейні комітети.

Діловий Комітет Свята Християнської України розпрацював подрібну програму ювілейних святкувань. Вони мали тривати від місяця серпня 1938-го року до серпня 1939-го року. Але вже 24-го липня 1938-го року, в роковий празник святої Ольги, першої християнської володарки Київської Рнси, і 28-го липня того ж року, в день святого Володимира Великого, мали впродовж 15 хвилин опівдні гомоніти дзвони по наших церквах. В навечеря початку великого ювілею, 13-го серпня 1938-го року, півгодинний гомін церковних дзвонів — теж опівдні — мав сповістити усім, що Україна бажає залишитися вірною великому Свят-Володимирівському заповітові і надалі змагатися за своє краще майбутнє під Христовим знаменем. У бюлетені „Свято Християнської України”, липень 1938 м. ін. читаємо:

„Голос наших дзвонів понесеться ген на Схід до наших Братів, які під пануванням антихриста не мають змоги явно святкувати Великих Роковин. Нехай і вони почують той голос дзвонів і разом з нами з'єднаються в тихім молитовнім сокупленні. Нехай цілий нарід соборно віддасть поклін пам'яті великої події”.

14-го серпня 1938, в день щорічного відзначування пам'яті Свят-Володимирівського Хрищення Руси-України, — згідно з програмою — мали вийти процесії з церков, перейти на води, де мало відбутися, подібно як у свято Богоявлення — водосвяття. Празник Воздвиження Чесного і Животворячого Хреста, 27-го вересня 1938 був передвиджений як день вкопування біля церков ювілейних дубових хрестів, що мали бути „тривалою пам'яткою для парохії про Ювілейний Рік. Щоб наша віра в Христа й вірність своєму народові була кріпка й сильна як дуб” (гл. вище згаданий Бюлетень). Діловий Комітет подав розміри таких ювілейних хрестів з видовбаним написом: 950-ліття Хрищення Руси-України.

У згаданому вже Пастирському посланні нашої Ієрархії, яке появилося 1-го березня 1938-го року, було м. ін. сказано:

„Митрополичий Ординаріат дуже поручає Всечесному Духовенству в усіх Службах Божих випрошувати з неба потрібні для цілого народу ласки для утвердження його у св. вірі, збереження

його у св. Божій благодаті й духового поступу в католицькому житті”.

Щоб причинитися до духового оновлення і поступу в християнському житті, впродовж Ювілейного року мали відбуватися в поодиноких місцевостях місії, проповідники мали поглибити серед вірних знання всіх правд віри, що відносяться до нашої Церкви й до святого діла помирнення Церков, щоб довести до їх з'єдинення. Товариство Отців Катехитів у Львові розписало конкурс на 5 проповідей для молоді, згуртованої в релігійних організаціях. Ці духовні науки мали творити цілість та мали порушувати актуальні теми, зокрема тему ювілею Хрищення Руси-України. Було в пляні оприлюднити їх друком. Реченець надсилення рукописів був день 30-го вересня 1938-го року.

Діловий Комітет видавав переріодичний бюлетень „Свято Християнської України”, який інформував українське громадянство про акцію підготовки і влаштування ювілейних свят. Інформативно-прспагандивну роботу виконували комунікати в пресі, ювілейна відозва, ювілейна афіша. Накладом Ділового Комітету появилися такі видання: *Нова радість*, ювілейний молебень, що його зладив о. Ст/ефан/ Р/удь/ — у цій книжечці поміщені також дві пісні композитора д-ра Бориса Кудлика.²⁾ *Пісня до св. Володимира Великого*, слсва о. М. Дороцького, і *Кант Хрищенню України*; ювілейні проповіді; О. Горицвіт: *Світло з неба в Україні* — пам'ятка 950-ліття Хрищення Руси-України (короткий нарис введення християнства в Україні); „3 нами Бог”, підручник для влаштування ювілейних академій з нагоди 950-ліття Хрищення Руси-України. Крім цього, появилися 2 образи Свят-Володимирівського Хрищення Руси-України, один кисти знаного маляра Василя Дядинюка, другий — Сагайдачного (не Євгена); ювілейна відзнака мистця Галини Захаріясевич³⁾ (ця відзнака поміщена повище); ноти з ювілейними піснями; медаліки; наліпки на вікна.

Діловий Комітет Свята Християнської України у Львові спрямував свою працю в напрямі, щоб святкування 950-ліття Хрищення Руси-України мали український всенародний характер. І, справді, ці ювілейні святкування були проведені в такому дусі. А на доказ того, що не лише Галицька Земля відзначала цій великий Ювілей, згадаю хоч би дві публікації, що появилися поза її границями. Одна з них появилася в Кремянці, на Волині, 1938-го року, авторства протоієрея Михайла Тучемського: „Життя й діяль-

ність святого Рівноапостольного князя Володимира та охрещення при ньому Русі-України, 988-1938", з малюнками, накладом видавництва „Церква і Нарід". Друга публікація, видана в Нью-Йорку, ЗСА, теж 1938-го року — це „Пісня в честь 950 річниці Хрищення Русі-України", музика Павла Печеніги, слова о. С. Мусійчука (накладом книгарні „Сурма").

(Продовження буде)

1) Президент Генерального Інституту Католицької Акції, після 2-гої світової війни перебув 10-річне большевицьке заслання, повернувся до Відня і там помер.

2) Помер на большевицькому засланні.

3) Пізніше дружина письменника і публіциста, лікаря д-р Юрія Липи. Померла у Львові.

УКРАЇНСЬКІ НОЧІ АБО РОДОВІД ГЕНІЯ

З польської мови переклав Євген Рослицький

(Продовження)

VIII

У листопаді тисяча вісімсот тридцятого року зв'язкові вислали Томаша Падуру до Верховні, Сквірського повіту, що була посілістю маршалка Ганського. Маршалок зі своєю дружиною Євेलіною з Жевуських, рідною сестрою прекрасної Кароліни, яка все ще кралувала в Одесі, прийняли поета дуже гостинно. Господар запевнив висланника про свою готовість допомогти у всякій потребі. Він прирік доставити все, що Падура подиктував був йому від імени організації. При прощанні, відпровождаючи гостя до передпокою, нібито нехотя, він запитав:

— А куди маєте намір їхати тепер?

— До Ружина, — відповів гість.

І справді туди поїхав. Оставивши в заїзді клуночок, він зайшов у Ружині до графині Каліновської, яку знав уже віддавна. Побув там кілька годин, повечеряв і вернувся до заїзду. А там уже на нього чекали жандарми і поштовий віз. Коні рушили з місця. Воне не відпочивали аж до Сквіра, де нещасливого вкинули до тюрми разом зі злодіями та розбійниками.

На наступний день офіцер, що допитував Падуру, повторив докладно цілий зміст розмови, яку висланець провів був у Верховні з маршалком Ганським. Падура заприсяг собі до кінця життя не довіряти аристократам. У своєму серці оставив тільки маленький куточок для Еміра і для князя Романа з Кошири.

У Саврані відділ козаків Жевуського стояв вповні випосажений та, як виглядало, готовий вирушити в бій на перший заклик зі столиці. Коли ж двадцять дев'ятого листопада військова академія у Варшаві кинула заклик до бою, у першій хвилині на Україні все закипіло, але зараз за тим ширились остерігаючі голоси про передчасну дію. А коли з Варшави наспіла відповідь диктатора, що немає в його арсеналі „ані однієї шаблі, ані одного самопала, ні для Волині, ні для Поділля”, — усе попало в летаргічний сон.

Емір чекав, щоб український народ проголосив його гетьманом нової козаччини. А люд сподівався, що Емір появиться на білому коні з тисячами війська, покличе до дії, озброїть та разом із ними вирушить у переможний бій. Обі сторони гірко розчарувалися. Чорноморські козаки, на яких була найбільша надія, навіть не рушилися. Емір спокійно сидів у своїй савранській резиденції.

Польські повстанські відділи показалися на Волині й Поділлі аж під весну. У травні Кароль Ружицький, що вславився був у боях по стороні Наполеона, зібрав у чудновських лісах коло Житомира полк кавалерії та по п'ятих тижнях переможних боїв проредся крізь у дес'теро сильніші відділи російської армії аж до твердині в Замості. Під його командою вкрилися славою так польські, як і українські добровольці. Деякі з них уже тоді взяли за перо, такі як браття Вінценти і Міхал Будзинський, чи Міхал Чайковський, чи Антоні Пашкевич та Спіридон Осташевський. Осташевський був заппадливим збирачем українських оповідань і легенд. А Пашкевич перекладав народні пісні, або складав власні. Уже будучи в полку Кароля Ружицького, склав пісеньку, якої перші дві стрічки звучали так:

Піднось крила, орле білий!
Дні твої наспіли.
Затряслися всі могили,
Кості зворушили.
Світить зоря на заході,
А темнь із повночі.
Бог звіщає: Царю, годі!
А ми всі охочі.

Емір не дочекався гетьманства, узяв своїх двісті сорок молодців і долучився до військ генерала Колишки на Поділлі, як командант п'ятої чоти кавалерії. Вісімдесятилітній генерал, який пам'ятав ще повстання Косцюшка, повів своїх вояків так нещасливо, що таки вже в першому бою під Дашковом їх зовсім розбили. Козаки Еміра билися, як льви, але ніяк не змогли перерішити бою. Емір пропав безслідно. Говорили, що загинув від ножа платного горлоріза, та, що за цим душегубством стояв губернатор волинський Левашов.

А про князя Сангушку довгий час не було нічого відомо. Говорили, що цар наказав найти його хоча б під землею. Сангушко походив з давньої литовсько-руської родини, здається спорідненої з Ягайлом. У повстанні взяв він участь як польський патріот. Такого ж обов'язково треба було віднайти.

Після одного з боїв мала наступити виміна полонених. Командуючим російської армії був генерал Рідегер, змосковщений німець, а його адъютантом — Флоріян Жевуський, з походження поляк, що вислуговувався цареві. Жевуський помітив посеред польських полонених князя Романа з Кошири. Князь фігурував на листі, як підпоручник Любартович. Адъютант виговорився преце у штабі, чи-то з пригноблення, чи-то з надмірної службовости. Рудегер негайно відіслав Сангушку до Житомира. Левашов затирав руки з радості і повідомив про це царя. Той же, ясно, затвердив пропозицію заслати князя на Сибір. А від себе особисто додав: „Вести пішком і в кайданах”. Царську волю виконано скрупульозно.

Із групи засланців, у якій був Роман Сангушко, хтось вислав лист до своєї рідні на Волині, де, між іншим, було: „Через цілу Малоросію ми йшли, де немов би супроводив нас дух Томаша, бо так багато там ми находили співчуття”.

Адвокат Болсуновський, що мешкав у Сквирі та опікувався ув'язненим Падурою, найшов відповідний момент, щоб розповісти йому про цей лист. Поет підвів очі й руки до неба та й заговорив зворушеним голосом:

— Господу хай буде дяка! Тож мої мандрівки марно не пропали!

У Вятці на засланців чекала Ружа Собанська. Її листовно повідомили знайомі. Польських патріотів уже перемішано з усякого рода злочинцями. Собанська, що вже кілька літ жила у Вятці зі своїм чоловіком-засланцем, одержала царський декрет про допомогу „сибірякам”. За допомогою жандармів вона й віднайшла князя в товпі обдертих істот, позбавлених усякої людської гідности.

Гроші, одержані від Собанської, їжу і одяг, Сангушко зразу пороздавав товаришам недолі. А сам, у лахмітті й без копійки, „остався на арештантській піщі”. Разом із князем до Нерчинська дійшов улюблений лютник Еміра, Онуфрій Воробітюк, що попав до неволі під Дашевом. Прозвали його Савранським козаком, приятелем ляхів. Воробітюк і Сангушко стрінулися у нерчинській копальні з князем Сергеем Волконським. Змову князя, так як і його товаришів, уже тоді називали змовою декабристів. Їх поважали загально всі, як місцеві люди, так і засланці інших національностей.

Восени тисяча вісімсот тридцятого року Устим Кармелюк розпочав на Поділлі справжню партизанську війну, що опісля розгорнулася і на Волинь. Селянська армія Кармелюка, що скла-

далася вже з кількох відділів, начислювала кільканадцять тисяч людей. Повстанці появлялися несподівано там, де їх ніхто не сподівався. А, знищивши панське майно й виміривши яку кому належалося справедливість, зникали безслідно. Впродовж вересня і жовтня вони відібрали від землевласників понад сім сотень коней і дев'яťсот волів. Із димом пустили десятки гуралень.

Губернатор Левашов дуже занепокоївся зростанням повстання Кармелюка. У Варшаві повстання могло вибухнути кожної хвилини. Селянські повстанці і повстанці шляхти в тих самих околицях — було за багато. А що, коли б оба ці ворохобники почали співдіяти... Прямо страх подумати. А тут шпигуни доносять, що придвірний поет графа Жевуського, ксьондз канонік Коморніцький складає щораз то нові пісні, що прославляють Кармелюка.

Губернатор довго радився з шефом жандармерії. На вислід наради не довелося довго ждати. Знайшовся зрадник, який видав поліції селянського ватажка. А сталося це дев'ятого грудня тисяча вісімсот тридцятого року. Під охороною цілого батальйону привели його до тюрми в Літині. Селяни, на вид свого опікуна, закованого в кайдани, ставали на коліна й плакали з жалю, або кляли. Черкеси нагайками розганяли згуртованих.

Повітовий суд удруге засудив Кармелюка на сто й один удар бато́гом і заслання на Сибір. Окружний суд у Кам'янці Подільському мав був затвердити цей присуд, але справа зволікалася. Кармелюк сидів ув'язнений в окремій камері із замурованим входом. Поживу спускали йому на шнурі через малий отвір у стелі.

Просидів він так цілий тисяча вісімсот тридцять перший рік. Повстання в Польщі добігало свого кінця, а на Поділлі панувала смертельна тиша. Не повстав ніхто, ані селяни, ані шляхта. Ані одні, ані другі не мали провідника. Губернатор Левашов вив'язався зі своїх завдань досконало.

Перебуваючи в Римі, Міцкевіч радо відвідував салон княжни Зінаїди Волконської. Стрічався там із своїм приятелем подорожі на Крим, Генриком Жевуським. Познайомився з панною Анастасією Хлюстін, із якою часто говорили про спільного свого приятеля, Олександра Пушкіна. Із її братом Шимоном два рази їздив він до Помпеї. Побував на сеансах позування, щоб пригледатися, як Карл Брюлов малював портрет панни Анастасії. Брюлов також наші́кував великий малярський твір. Тим, кого це дуже цікавило, прозраджував тільки, що темою картини буде заграда Помпеї.

У товаристві Оди́нця Міцкевіч оглянув Везувій.

У жовтні він писав уже з Женеви до все ще перебуваючого в

Оренбурзі Яна Чечота: „Любий Яне! Від мого зимового листа, висланого до Тебе з Риму, пройшло вже кілька місяців. За той час я переїхав Італію уздовж і впоперек, від Сицилії до Альп, а минулого місяця я обійшов горішні швейцарські Альпи, другу частину яких я оглянув раніше. Описувати тобі цю подорож я не буду”.

„Дорогий мій Яне! Чи здоров ти, та чи не має ще даліше жодної надії, щоб ти принаймні був у Петербурзі? Що діється у наших серцях, коли про тебе думаємо, говоримо, та коли я пишу тобі оце, хай скаже тобі твоє серце”.

Із женецьких газет Міцкевич познайомився зі змістом допису, поміщеного у польськiм „Тигодніку Петербурскім”, який уже рік тому почав появлятися під редагуванням Юзефа Емануеля Пшецлавського. Коли виявилось, що заходи Міцкевича про дозвіл на журнал „Іріс” не увінчалися успіхом, Пшецлавському вдалося дістати дозвіл на „Тигоднік”. Зараз таки після бою під Гороховом, у числі за березень і квітень тисяча вісімсот тридцять першого року, тижневик помістив допис „Кілька зауваг до теперішньої польської революції”, спрямований проти повстання і насвітлюючи його з точки зору царського уряду.

У тому самому часі появилася в Петербурзі книжечка, що містила в собі два вірші Жуковського, „Стара пісня на нову ноту” і „На здобуття Варшави”, та два твори Пушкіна „Наклепникам Росії” і „Річниця бою під Бородіном”. Книжечка та, із задоволенням прийнята дворянськими та урядовими середовищами, привела до огірчення в кругах більше ліберальних. Доза великодержавницької пихи в ній була за великою.

Аж ось із далекого Сибіру наспів вірш Одоевського „На вість о повстанні польськiм”. Поет-декабрист належно оцінив героїзм польських повстанців і то з глибоким відчуттям людини, яка сама пожертвувала все ідеалам свободи. Йому ж, бо, розповідали, як врочисто Варшава відзначила пам’ять його повішених однодумців і то всього два місяці після революції.

А в Москві два молоді студенти університету, Александер Герцен і Ніколай Огарйов, з ентузіазмом прийняли вістку про повстання у Варшаві. Дивилися один на одного зі сльозами в очах і повторяли своє улюблене: „Nein, es sind keine leere Traume”. Тішилися вони кожною невдачею Дибіча, не вірили аж ніяк у неуспіхи поляків. Герцен повісив портрет Тадеуша Косцюшка у своїй студентській кімнаті. Незабаром після того сказав він свої пропам’ятні слова: „Проклятим хай буде панування Ніколая на віки вічні. Амінь!”

Із олов'яними очима сидів цар у своїй палаті над Невою, обдумуючи помсту за те, що пережив, за свій страх і за свою непевність. Готував він помсту однаково, як своїм, так і чужим. Від часу підкорення Польщі вся приборкувана до того часу ненависть цієї людини розлилася застрашуючими розмірами. А був він справді неабияким чудотворцем, бо все, до чого б він тільки не дотикнувся, зразу перемінювалося у бич.

(Продовження буде)

РІСОРДЖІМЕНТО (II)

(Продовження)

1) В Неапольському Королівстві карбонарі спочатку прийняли із вдовolenням поворот на трон Фердинанда Бурбонського, який був італійцем і до того обіцяв затвердити ранги військовим старшинам та урядовцям, що служили в попередньому режимі. Прийшовши до влади, він не додержав слова. Всі, що були невдоволені з такої ситуації, вступили тепер до карбонерії, а в першу чергу військові старшини, що служили в армії короля Мюрата; деяких з них усунено з війська, другим обнижено рангу. Були теж невдоволені високі урядовці, письменники, та взагалі середня класа. Всі ждали на нагоду.

Коли в 1820 році еспанське військо, що їхало до Південної Америки здушувати повстання, збунтувалося і примусило еспанського короля Фердинанда VII дати Іспанії конституцію, яку складено в часі боротьби проти Франції, ця вістка скоро рознеслася по Неаполі і тут, в день св. Теобальда, 1 липня 1820 року, вибухло повстання в одній військовій одиниці близько Неаполю під гаслом: „Хай живе король та Іспанська конституція!” Повстанське військо ввійшло до Неаполю, король покорився волі війська і 13 липня 1820 р. присягнув на Євангелію, що зберігатиме Іспанську конституцію. Повстання вибухло і на Сицилії, але його там скоро здушено, бо воно не мало жадної піддержки серед населення.

Меттерніх скликав до Любляни в Словенії наради членів т. зв. Святого Союзу (Австрія, Прусія, Росія і Англія), запросили туди й Фердинанда неапольського. Він поїхав, обіцяючи боронити конституцію. Та слова не додержав, вернувся з австрійським військом і воно, в березні 1821 р., перемогло повстанців і зайняло Неаполь. Тепер почали судити карбонарів: двох провідників повішено, інших вкинено до в'язниці.

2) У тому самому часі, в березні 1821 р., почалися розрухи карбонарів у П'ємонті, Л'юмбардії й Венето. Головні провідники змовників це Санторре ді Сантароса в П'ємонті та граф Федеріко Конфальонієрі в Л'юмбардії. Причини повстання були ті самі. П'ємонт був дуже реакційною державою. Король Вітторіо Ема-

нує І та його двір ненавиділи все, що зроблено за Наполеона (Знесено кодекс Наполеона; дворяни хотіли навіть знищити один міст на ріці По в Торіні тому, що його наказав збудувати Наполеон!). Король відмовився надати конституцію своїй державі, хоч, наприклад, англійський генерал Бентик радив йому це зробити. Привернено теж усі привілеї з-перед 1789 р. Отже серед населення, головню в війську, панувало невдоволення. Та воно виявилось тільки в опозиції до заскоружлих політиків, а не до королівської династії. Ворожість короля супроти Австрії та прихильність наслідника трону, Карла Альберта, до ідей карбонарів, скріплювали надію на реформи й викликували сподівання, що П'ємонт допоможе Л'юмбардії освободитися від Австрії. Карльо Альберто мав приятелів не так серед старих членів двору, як серед молодих старшин (Сантароса, Бальбо і ін.). І 10 березня 1821 р. вони розпочали повстання під проводом Сантароси, але без відома Карла Альберта, під гаслом: „Хай живе король, війна Австрії!“ Повстанці опанували твердиню Алессандрія і пішли на Торіно. Там 12 березня показався трикольоровий прапор, що символізував національні цілі повстання.

Коли військо повстанців зайняло Торіно, король абдикував 13 березня в користь свого брата Феліче, що перебував тоді в Модені, та іменував Карла Альберта регентом. На домагання населення регент надав державі еспанську конституцію. Серед таких обставин л'юмбардські патріоти почали прибувати до Торіна в надії, що п'ємонтське військо піде війною на Л'юмбардію, щоб освободити її від австрійців. Та це не сталося, бо між змовниками не було згоди, а населення було байдуже і не дуже піддержувало революцію. З того скористав король Феліче, наказав Карлові Альбертові уступити з посту регента, і коли цей послухав, король уневажнив його зарядження про наділення конституції. Одночасно покликав на поміч австрійське військо, щоб відновити абсолютизм. Дня 8 квітня 1821 р. карбонарів переможено під містом Новара (на північний схід від Торіна). Реакція вернулася. Карбонарі вважали Карла Альберта зрадником.

Одним із визначних провідників повстання в П'ємонті був Санторре ді Сантароса, палкий італійський патріот ще тоді, коли його країна була під пануванням Франції і багато п'ємонтців вважало Францію за свою батьківщину. Він читав твори таких італійських письменників як Данте, Макіявеллі, Альфієрі. Після Новари пішов на вигнання (Швайцарія, Франція, Англія) та заробляв на хліб навчанням. У 1824 р. виїхав, як доброволець, воювати проти турків за грецьку незалежність, і в тій боротьбі згинув

у 1825 р. Перебуваючи ще в Парижі, написав у 1821 р. книжку п. н. „Про революцію в П'ємонті”, де писав:

„Вкінці я закінчив своє трудне завдання. Я певний того, що його розв'язав вірно і нічого не занедбав, щоб розв'язати його з користю. Треба було доказати, що революція відбулася тому, що п'ємонтський народ жив під зовсім свавільним урядом, де брак охоронних законів залишав без жадної гарантії власність і особу громадян. Треба було доказати, що метою нашого руху було теж побільшення Савойської династії, консолідація її могутности і одночасно еманципалія італійської батьківщини... Молоде нашої нещасної країни! Вона на вас покладає свою останню надію... Ви бачите довкола себе тільки чужинців, що вас упокорюють, перед вами майбутнє без чести і без слави... Італійська молоде, тобою нехтують! Є такі, що сподіються, що м'яке й ліниве життя ослабить твої сили і думають, що не матимеш більше сили й відваги, хіба словами... Еманципалія Італії прийде в XIX ст. Початок зроблений”.⁴⁾

3) Карбонарі діяли в Льомбардії й Венето від 1819 р. У Льомбардії їх очолював граф Федеріко Конфальонієрі, що хотів прогнати Австрію з північної Італії та оформити конституційну монархію з Савоями. Однак династія ця була тоді незацікавлена Рісорджіментом і з того ніщо не вийшло. Змову карбонарів поліція розкрила, а змовників арештувала й засудила на довге ув'язнення в Любляні й Шпільберзі. Як сказав Сільвіо Пелліко це була „катастрофа, що перемінилася в тріумф”. Шпільберг це твердіння і в'язниця в місті Брно на Моравії. Там перебув дев'ять років Сільвіо Пелліко і написав про це відому книжку п. н. „Моє ув'язнення”. Дружина графа Конфальонієрі, Тереса, перенеслася на мешкання недалеко Шпільбергу, щоб тільки бачити мури, в яких був ув'язнений її чоловік.

У висліді політичних переслідувань італійських патріотів італійська й європейська совість зрушилася й обурилася проти такого поганого трактування і держання в'язнів у келіях, що були вузькі, нездорові, зле освічені і в яких в'язні сиділи заковані в кайданах, в шорсткому одінні, живлені рідко й погано, обшуквані три рази на день. Та це не допомогло. Після революції в Неаполі й П'ємонті, поліційна акція Австрії в Льомбардії ще більше скріпилася. Австрія стала поневолювачем.

4) Там само, ст. 51-52.

стання. Та 3 липня 1830 р. поліція арештувала Чіра Менотті в його домі разом із 60 товаришами.

Треба підкреслити, що карбонарі не були пов'язані з масонами. Масони заступали ідеали інтернаціональні, космополітичні, антиклерикальні. Карбонарі заступали ідеї політичні й національні. Масони не причинилися нічим до успіху Рісорджімента. Масонство зникло в Італії, а відродилося щойно після 1861 р.

Рухи карбонарів у роках 1820-21 не мали ще характеру соборности, бо в кожній державі карбонарі хотіли зберегти свою власну династію. Не мали й загально-національного характеру, бо до них належали тільки військовики й аристократія, а народ стояв осторонь. Рух карбонарів закінчився невдачею, багато його провідників покарано смертю, але він скріпив і залишив ідею незалежності Італії. Цей рух можна б схарактеризувати ось так: а) Це була перша революційна спроба Рісорджімента. А тому що цей рух був зближений до інших революційних рухів в Європі, Рісорджіменто стало європейською проблемою. б) Карбонарі поширили ідею змагання за свободу й ослабили регіональну ментальність італійців. в) Інтервенція Австрії проти карбонарів викликала серед італійців потребу пов'язати справу конституційної свободи зі справою єдності й незалежності та потребу боротьби проти Австрії, як чужинця-наїзника.

IV. Італія в 1830-их роках

I. Між 1821 і 1831 роком в усіх італійських державах панує реакція за винятком Тоскани. У Модені однією із найсвітліших жертв переслідування став священик Джузеппе Андреолі. У Романьї і Марках відбувалися різні політичні злочини, що їх доконували з одного боку карбонарі, а з другого т. зв. санфедисти, члени політичної організації „Санта Феде” (Свята віра), що постанала на початку XIX ст. в південній Італії та була вимірена проти французів; тепер санфедисти піддержували реакцію й деспотизм. У Неаполі Фердинанд I доручив переслідувати й судити тих карбонарів, яким приобіцяв колись стати конституційним монархом. Політичні процеси були безжалісні й жорстокі. У 1828 р. була спроба повстання, але вона не вдалася.

В загальному треба сказати, що в тому десятилітті карбонарі далі організували змови, зокрема коли після Липневої Революції у Франції в 1830 р. повалено там абсолютистичний режим Карла X. Італійські патріоти почали числити на допомогу французьких лібералів і новий уряд короля Люї Філіпа. Вони числили теж на князя Модени, Франческа IV, що був дуже амбітний і хотів побільшити границі своєї держави коштом папської території. Князь

мав розмови з карбонарем Чіро Менотті. Та цей патріот скоро зорієнтувався, що князь веде подвійну гру, і хотів прискорити пов-

В тому часі вибухло протипапське повстання в Болоннії. На вістку про це Франческо IV утік з Модени до австрійської твердині в Мантові, взявши з собою Чіро Менотті, закутого в кайдани.



Революційні рухи почалися в Модені, Реджжю, Пармі, Феррарі, Романьї, Марках і Умбрії. В Болоньї проголошено навіть 26 лютого 1831 р. Державу Об'єднаних Провінцій. Це викликало великий ентузіазм, але революційні провідники не мали ні зброї, ні політичного розуму.

Також надія на поміч Франції не справдилася. Навпаки, французький король погодився на інтервенцію Австрії в Італії. Австрійське військо вирушило з Л'юмбардії в напрямі на південь і 25 березня 1831 р. перемогло італійських повстанців під Ріміні. Усунені володарі вернулися до своїх міст. Прийшли нові карі й переслідування. Таких патріотів, як Чіро Менотті, засуджено на смерть; присуд виконано 26 травня 1831 р.

Ось його останній лист до дружини:⁵⁾

5:30 вранці, 26 травня 1831 р.

Найдорожча жінко!

Твої чесноти і Твоя релігія хай будуть з Тобою і помагають Тобі, коли одержиш цього листа. Це останні слова Твого нещасного Чіра. Він побачить Тебе знову в щасливішому житті. Жий для дітей і будь їм теж за батька, маєш до цього всі дані. Найвищий наказ, який даю Твоєму серцю, це не піддаватися болеві. Старайся перемогти його... Думай про дітей і старайся бачити в них їхнього батька, а коли вони підростуть, скажи їм, як дуже я любив свою батьківщину. Попрачай від мене цілу родину... Хай не тривожить Тебе думка про мій передчасний кінець. Господь, що дає мені силу й відвагу стрінути його як нагороду праведної людини, той Господь помагатиме мені аж до останньої хвилини. Казати Тобі, щоб Ти вела дітей дорогою честі й чеснот, це казати Тобі робити те, що Ти завжди робила, але я Тобі це кажу, щоб вони знали, що таке було бажання їхнього батька і таким чином, будучи послухними, вони шанували його пам'ять. Не допусти до того, щоб Тебе давило велике горе; всі ми тут мусимо вмерти. Пересилаю Тобі кучер свого волосся, це буде родинна пам'ятка. Ох Боже, які ви нещасні через мене! Вибач мені! Передаю останній поцілунок своїм дітям; не смію вичисляти їх, бо це викликало б у мене великий біль. Всіх четверо, і батьків, і люблю бабусю, і дорогу сестру Вірджінію і Челесте, всіх вас маю перед очима. До побачення назавжди, Чеккіно: кажу Тобі до побачення цілим серцем, завжди люби свого Чіра. Шляхетний отець Берnardі, що помагає мені на цій сумній дорозі, має доручення передати Тобі ці останні слова... До побачення, до побачення в вічності.

Чіро Менотті

Про змови 1830-их років треба сказати ось що:

а) Рух вуглярів не мав ще далі незалежницького й соборно-

5) N. Rodolico, *Civiltà*, Vol. 3, ст. 53-54.

го характеру, та все таки це був дальший крок уперед у боротьбі за незалежність Італії, бо він підкреслював право народу на самовизначення та виявив більшу участь середньої класи в революційній боротьбі.

б) Невияснена є проблема т. зв. „естенської змови”, себто, чи князь Модени, Франческо IV, брав участь у підготовці повстання в Емілії, чи ні? Ліберальні історики твердять, що він спочатку брав участь у його підготовці, але опісля зрадив змовників, бо настрашився Австрії. Інші твердять, що між ним і карбонарем Чіро Менотті не було політичних розмов. Історики ХХ ст. кажуть, що князь мав тільки контакти зі змовниками, але опісля перервав їх через зміну політичної ситуації.

в) Неясна була роль французького короля Люї Філіпа супроти Італії. В Парижі говорили отверто про освободження народів, головню народів Бельгії, Польщі й Італії. Король обіцяв навіть італійським змовникам допомогу, але скоро покинув їх і зв'язався з Австрією. В лютому 1831 р. італійці повстали, але французи не допомогли їм, і Австрія здушила повстання. Чому це сталося? Історики дають різні відповіді. Одні твердять, що хоч король спирався на демократичних елементах, сам був дуже консервативний і противник всякої революції. Інші кажуть, що канцлер Меттерніх держав у Відні 20-літнього сина Наполеона і грозив французькому королеві відродженням бонапартизму, тому король відрікся Італії.

2. Головним елементом Рісорджімента, його основою, був культурний рух, що переходив державні границі та підкреслював свідомість спільної мови, літератури й історії. В авангарді того руху стояло Міляно. Тут, як теж у Фльоренції, появлялися літературні й наукові журнали, що розходилися по всіх інших італійських державах і мали за завдання інформувати читачів про італійську літературу й науку та відповідно впливати на італійську еліту в усіх державах Італії. Треба признати, що в Льомбардії австрійський уряд дбав про освіту, число шкіл тут зросло з 300 до 4,000. Знову ж у Модені постало „Італійське Наукове Товариство”, яке в 1820 р. мало тільки 6 членів з Модени, а 33 з Фльоренції, Міляна й Неаполю.

Одним із факторів, що опізнив рух за об'єднання Італії було те, що тільки мале число освічених людей знали італійську літературну мову, а загал говорив діалектами, з яких деякі були правдивими мовами, якими говорили великі маси народу. Мова Гарібальді, наприклад, це франкопровенсальський діалект, а мова Кавура — це рід попусутої французької мови. В Римі гово-

рили незрозумілим для інших діалектом; там латина була важніша ніж італійська мова. У П'ємонті знесено латинську мову, як засіб культурної комунікації, щойно в 1850-их роках. В 1827 р. появилася прекрасна повість п. н. „Суджені” Алессандра Мандзоні, написана гарною літературною мовою, та цю мову називали тоді плебейською. Взагалі літературну італійську мову називали мертвою мовою, бо мало хто її знав і вживав.

До почуття італійської єдності причинилися теж наукові конгреси, в яких мали право брати участь „усі італійці... з різних держав Італії”. Між 1839 і 1847 роком відбулося дев'ять таких конгресів. Два перші в Тоскані, бо великий князь тосканський дуже сприяв їм. Карльо Альберто давав з бідною дозвіл на відбуття конгресу в П'ємонті, але доручив поліції списати всіх його учасників та поставив умову, щоб у дискусії не порушувано політичних проблем. Папа Григорій XVI заборонив своїм підданим брати участь у конгресах. Все таки конгреси відбувалися — в Пізі, Торіні, Фльоренції, Падові, Мілані, Неаполі, Дженові, Венеції. Ті конгреси були дуже корисні для італійської науки, головню в ділянці медицини; вони пропагували впровадження єдинієї метричної системи (замість різних мір і ваг), економічний доступ, звертали увагу на працю дітей у фабриках (у Л'ємбардії наприклад, 2/5 робітників у фабриках бавовни — це були діти нижче 12 років життя).

3. Коли мова про стан економії в Італії, то найбільше занедбанними частинами країни були Сардинія й Сицилія. Уряди тих країн не дбали про ці острови, землевласники абсентувалися і не перебували в своїх посіلوх, не було добрих доріг: все це не сприяло економічному розвитку, тому там панувала велика нужда. Сицилія спирала свій добробут на експорті збіжжя, та в часах Рісорджімента не продукувала навіть досить збіжжя, щоб себе вижити. Погані жнива часто означали смерть для селян, тому такий стан викликував негодування і селянські повстання. Ось що пише про Сицилію французький консуль у Палермо в 1834 р.:

„Майже ціла територія острова була поділена між мале число власників, які не звертали жадної уваги на управління своїх широких посілох. Вони винаймали їх, але тому, що орендарі, з уваги на спосіб, як виконувало тоді справедливість, не бачили жадної гарантії для забезпечення своїх прав, вони старалися тільки видерти з землі якнайбільше зиску, не роблячи жадних видатків на поправу. У всіх посілох був брак відповідних будинків у можливій віддалі

одних від одних, та легких засобів комунікації. Вкінці мішані права, значить різні права, які різні особи мали над тією самою землею, ще більше унеможливлювали всякого роду покращання в рільництві. Справді були посілости, де земля належала до однієї особи, дерева до іншої, третя мала право вирубувати дрова на плянтації, а четверта випасати там худобу..."⁶⁾

Дещо краще представлялися економічні справи в Неаполі, що тоді був найбільшим італійським містом. Неапольське королівство мало велику купецьку флоту. Тут впроваджено газове освітлення, вперше в Італії, та першу льокальну залізницю (1839). Все таки внутрішня комунікація була бідна і це не помагало економічному розвитку країни.

Подібно було в Римі, де індустрія майже не існувала.

Дещо краща була ситуація в Тоскані. Тут землевласники займалися особисто рільництвом і цікавилися модерною технікою. Тут уперше в Італії впроваджено телеграф у 1850 р.

Найкраще під економічним оглядом представлялася Л'юмбардія взагалі північна Італія. Там розвинулася індустрія й ремісництво. В Л'юмбардії народне навчання було обов'язкове й безплатне, система доріг була добра. Економія П'ємонту почала розвиватися краще щойно після 1830 р., зокрема текстильна індустрія, хоч П'ємонт був засадничо рільничою країною. Тепер почала тут творитися кляса робітників.

V. Пророки Рісорджімента — Мацціні та Джоберті

Дорога до незалежності й соборности Італії вела через змови, революційні рухи та війни проти Австрії, династії Борбонів, Палської Держави, як теж крізь сильні спори й контрасти між головними героями Рісорджімента. Це була боротьба ідей, метод, концепцій розв'язки. Йшла боротьба між федералістами й соборниками, монархістами й республіканцями, між Мацціні й Джоберті, між Гарібальді й Кавуром, між Церквою і державою. Вони поборювали себе, але ніколи не входили в особисті конфлікти і завжди мали перед очима ідеал, що мав назву — батьківщина, або держава, або свобода, народ, релігія. До найважливіших ідеологів Рісорджімента належать Мацціні й Джоберті.

Джузеппе Мацціні (1805-1872) належить до тих, які найбільше трудилися, щоб Італію піднести з упадку, дати їй віру в краще майбутнє, щоб вона стала незалежна, свободна, об'єднана. Він народився в Дженові в 1805 р. Коли мав 16 років, бачив карбонарів, недобитків революції 1821 р., що ждали в порті на наго-

6) N. M. Smith, *цит. твір*, ст. 135.

ду виїхати кораблем на вигнання. Тоді в уяві тієї молодой людини зродилася думка, що „можна і треба боротися за свободу батьківщини”. Цю ідею плекала в ньому й його мати, і цій ідеї він присвятив ціле своє життя.

Як студент університету, Мацціні став членом карбонерії. Між 1828 і 1830 роком подорожував він по Тоскані й Лігурії та пропагував свої політичні ідеї. В Дженові його арештували і він сидів у в'язниці 4 місяці в роках 1830/31. Коли йому наказали жити в маленькому містечку під доглядом поліції, він вибрав вигнання і покинув рідну землю. На вигнанні перебув майже ціле своє життя.

У квітні 1831 р. помер п'ємонтський король Карльо Феліче і королем став Карльо Альберто, колишній симпатик карбонарів. Мацціні написав до нього довгого й палкого листа та взивав його стати на чолі цілої італійської нації. Та новий король не мав більше довір'я до революційних рухів через невдачі 1820, 1821 і 1831 років та через незгоду серед італійських патріотів. Прочитавши листа, дав доручення арештувати Мацціні, як тільки він з'явиться на границі. Ось що писав Мацціні:

„Заявіть себе месником, виразником народних прав, відроджувачем цілої Італії. Звільніть Італію від варвар. Будуйте майбутність. Дайте своє ім'я цьому століттю. Починайте нову еру від себе. Будьте Наполеоном італійської свободи... Киньте рукавицю австрійцеві, а ім'я Італії на полі бою... Киньте заклик до всього, що шляхетне й велике в країні... Палка й смілива молодь, керована двома пристрастями — ненавистю й славою — живе від довшого часу з однією тільки думкою і жде на хвилину, щоб її перевести в життя: покликайте її до зброї... Зберіть довкола себе всіх тих, що їх публична опінія назвала великими інтелектами, сильними відвагою, неспоганеними скупістю й низькими амбіціями. Викличте довір'я в масах... Пане! Я сказав Вам правду. Вільні люди ждуть на вашу відповідь ділами. Яка б вона не була, будьте певні, що нащадки окличуть вас першим між людьми або останнім між італійськими тиранами. Вибирейте!”)

У 1832 р. Мацціні організував у Марселі товариство „Молода Італія”, якого ціллю було створити вільну, соборну й незалежну Італію. Мацціні був першим, що пропагував об'єднання, соборність Італії, як передумову її відродження. Тут його велика заслуга. Крім того Мацціні бажав, щоб Італія мала демок-

7) Bruno di Porto, *Storia del Risorgimento e contemporanea*, cr. 61.

ратичний, республіканський уряд, бо не мав жадного довір'я до італійських володарів.

Мацціні був глибоко релігійною людиною і сприймав життя як релігійну місію на службі Бога й Батьківщини. Але він мав свою власну релігію і не вірив та не сприймав Католицької Церкви, ні її науки. Тому багато католиків стояли в опозиції до нього.

„Молода Італія” скоро здобула багато прихильників, голов-но серед молодих. Та їх почали арештувати в П'ємонті й засуджувати на смерть, почавши від 1833 р. Того року ця організація видала 12 мучеників. Але Мацціні закликав далі молодих до дії. У 1834 р. він зібрав кількасот емігрантів у Швейцарії, передав команду в руки Джіроляма Раморіна та почав з ними марш на Савою з думкою дістатися до П'ємонту й викликати там революцію. Ця „савойська експедиція” скінчилася повною невдачею. Прийшли нові засуди. Сам Мацціні був позаочно засуджений на смерть (1834). В тому часі мала вибухнути революція і в Дженові. Між змовниками в рядах „Молодої Італії” був Джузеппе Гарібальді, пізніший герой. Поліція викрила змову, Гарібальді ледве втік. „Молода Італія” поширювалася теж в середній і південній Італії. Між 1831 і 1843 р. там були постійні змови та спроби повстання і, очевидно, засуди на смерть.

Між жертвами, що вийшли з рядів „Молодої Італії” дуже відомі були брати Аттіліо й Еміліо Бандієра, сини адмірала австрійської фльоти, гарячі патріоти. Коли австрійська поліція наставляла їм на п'яти, вони втекли, але опісля — проти поради Мацціні — причадили 16 червня 1844 р. до берегів Калябрії в південній Італії, щоб там зорганізувати революцію. Їх зрадив один шпійон, що був між ними і прикривався патріотом. Змовників борбонська поліція арештувала і сімнадцятьох їх засуджено на смерть. Присуд виконано на дев'ятьох, інших засуджено на доживотню в'язницю. Брати Бандієра й товариші йшли на смерть з окликом „Хай живе Італія!”

Вінченцо Джоберті (1801-1852) це другий ідеолог Рісорджимента. Вістка про трагічну смерть братів Бандієра викликала велике враження в цілій Італії та велику симпатію до них. Зате довір'я до руху й методів праці Мацціні і взагалі революції почало маліти. Його релігійні ідеї також не викликали симпатій серед італійських католиків. Деякі політики чи діячі, що бажали відродження Італії, не хотіли повставати проти своїх володарів. Вони думали, що тільки при допомозі військ тих володарів можна буде прогнати чужинця та здобути незалежність Італії, та що ці володарі дадуть країні кращі закони й інституції.

Вінченцо Джоберті висловив ці думки в своїх писаннях. Він народився в Торіні в 1801 р., став священником, читав потаємно видання „Молодої Італії”, опісля почав листуватися з Мацціні. За те поліція арештувала його. За інтервенцією архієпископа його не засудили (бути в зв'язку з революціонерами це був великий злочин); але він мусів покинути П'ємонт і поїхати до Бельгії: (1834); там учив у колегі та студіював і писав. Роздумуючи над історією Італії, проаналізувавши неуспіх змов Маццінія та шукаючи засобів для суспільно-культурного відродження своєї батьківщини, він написав книжку п. н. „Моральне й культурне першенство італійців” (1843), в якій виклав помірковану програму розв'язки італійської проблеми. Ця книжка сильно штовхнула італійців на дорогу Рісорджімента, а зокрема зацікавила поміркованих політиків, а навіть деяких володарів.

Його думки такі: відродження Італії це не політична проблема, це обов'язок нації, це місія, яку треба виконати згідно з Божою волею. Італія була центром старовинної культури, стала теж осідком папів. Вона призначена Богом до морального й культурного першенства якраз через свою історію та зрівноважений характер італійців, що потрапив погодити такі противорічності як авторитет і свободу, єдність і різноманітність, спокій і рух, постійність і поступ. Та рівновага між свободою й авторитетом означала поміркований лібералізм, який так не страшив політиків, як ідеї Мацціні. Упадок Італії це зло не лише для неї, але й для всіх народів. Тому в інтересі цивілізації її треба піднести з упадку. Найкраще може це зробити папа, який повинен би стати головою федерації італійських держав. Через таку концепцію послідовників Джобертія називали неогвельфами (зн. прихильниками папства; цей термін походить з історії італійських держав XIII ст.), а його програму неогвельфізмом або ліберальним католицизмом.

Мацціні й Джоберті це дві великі постаті найбільше героїчного відтинку Рісорджімента. Їх називають „пророками Рісорджімента”. Обидва жили на чужині, початково мали одну думку, опісля розійшлися поглядами. Обидва були переконані, що не можна говорити про свободу, незалежність, соборність, культуру без релігійного відродження людства. Джоберті пропагує поворот до християнства, що є релігією братерства, свободи й справедливості, але яке зрадили таки свої власні духовні особи, що попустили його, впроваджуючи пишність, нещастя, навіть корупцію. Він мав подив для Мацціні й „Молодої Італії”, та заохочував його до боротьби. В 1834 р. прийшов розлам. Джоберті осудив т.

зв. „савойську експедицію”, що скінчилася невдачею й засудами. Розлам скріпився ще більше, коли о. Джоберті став на католицьких позиціях, а Мацціні на теїстичних, але протикатолицьких (Бог і Народ). Джоберті був за метою еволюційної боротьби й монархією, Мацціні за революцією й республікою. Почалася боротьба між обидвома, очевидно тільки в писаннях. В 1848 р. обидва стрінулися в Парижі і підписали договір про співпрацю, однак той договір тривав недовго.

Обидва вони любили Італію й працювали для справи її незалежності, але хотіли розв'язати цю проблему іншими методами. Мацціні був завжди вірний своєму гаслу „Бог і Народ”, тому хотів, щоб єдиним чинником при створенні нової Італії був народ. Він не звертав уваги на реальні можливості того часу. Зате Джоберті був реалістом. Він вийшов із тих самих республіканських і демократичних переконань, що й Мацціні, але, взявши під увагу дійсність в Італії й Європі, змодифікував свої ідеї і станув в опозиції до Мацціні. Обидва прислужилися справі Рісорджімента.

Інші важніші політичні письменники й діячі Рісорджімента такі:

Маркіз Массімо д'Адзесіо жив довгі роки в Римі, Міляні й Фльоренції, як письменник і маляр. Мав візію П'ємонту на чолі цілого Півострова. Був противником Мацціні, революціонерів і повстань. Уважав, що ліберальний патріотизм може найкраще протиставитися революції. В жовтні 1845 р. поїхав до Торіна, щоб просити про авдієнцію в короля та обговорити з ним можливості консервативної „революції” й патріотичного руху, що приніс би користь П'ємонтові. В розмові король сказав йому ось що: „Перекажіть тим панам, щоб зберігали спокій і не рухалися, бо тепер не можна нічого зробити. Однак впевняю їх, що коли прийде нагода, моє життя, життя моїх дітей, моя зброя, мої скарби, моє військо — все це віддамо для італійської справи”.⁸⁾

Граф Чезаре Бальбо написав твір „Надії Італії”. Він уважав нереальною думку Мацціні про об'єднану Італію. Цей п'ємонтський аристократ уважав за перше завдання патріотів звільнити Італію від чужого панування. Заступав принцип федерації сімох італійських держав. Він писав:

„Торіно, Міляно, Фльоренція, Рим, Неаполь, Парма і Модена це, під сучасну пору, сім столичних міст . . . ; у шістьох панує шість володарів . . . Це фантазія сподіватися, щоб столичне місто хотіло стати провінційним. Ще більша фантазія, щоб

8) D. M. Smith, цит. твір, ст. 221.

шість міст піддалося одному. Найбільша фантазія, щоб їх шість погодилося вибрати те одно... Конфедерації, це лад, **що найбільше відповідає природі й історії Італії**. Як звертає увагу Джоберті, Італія збирає від півночі до півдня провінції й народи, що між собою майже такі різні, як найбільше північні й південні народи Європи... Але в цій різномородності є й подібності, єдність у цих поділах, спільність походження, мов, звичаїв, долі, історії, інтересів та імені між тими італійськими провінціями. Це давня й незаперечна Італія".⁹⁾

Інші письменники, як Джакомо Дурандо („Італійська національність") заохочували італійців покладати свою надію на Карла Альберта, якого називали „мечем Італії" і від якого сподівалися дуже багато. Знову ж Карльо Каттанео, льомбардець, уважав важнішою справою здобути внутрішню свободу, ніж незалежність від чужої влади. Він був би вдоволений, якщо б Льомбардія стала автономною державою в рамках австрійського цісарства. Він не мав довір'я до автократичного П'ємонту, слабшого від Льомбардії під оглядом економічним і культурним.

Між політичними письменниками треба згадати й графа Камілля Кавура, що писав політичні статті, а опісля, як п'ємонтський прем'єр міністрів, став одним із найважливіших творців незалежної Італії. В 1846 р. він написав статтю п. н. „Залізниця в Італії", в якій дає і політичну аналізу тодішньої ситуації. Ось деякі вийнятки з тієї статті:

„Нещастя Італії датується віддавна. Не будемо старатися шукати в історії їхніх численних джерел... Але думаємо, що можна встановити як певну річ, що першою їх причиною є політичний вплив, який, від століть, мають на нас чужинці, та що головні перешкоди, які не дозволяють нам звільнитися від того злочасного впливу це в першу чергу наші внутрішні поділи, суперництва, я б навіть сказав відразу, що наставляє одну проти однієї різномордні групи великої італійської родини; а далі — недовір'я, що існує між національними володарями і найактивнішою частиною населення..."¹⁰⁾

VI. Напередодні „весни народів"

Надії італійців на краще майбутнє сильно збільшилися, коли в червні 1846 р. папою став Пій IX. Він був під сильним впливом

9) Там само, ст. 117, 118.

10) Там само, ст. 121.

ідей і писань о. Джоберті. Вже 30 днів після свого вибору, він проголосив амнестію для політичних в'язнів і вигнанців. Цей акт викликав великий ентузіазм в цілій Італії; за ним прийшли деякі реформи.

Пій IX позбавив дещо влади консервативну курію, був прихильником народної освіти в Папській Державі, піддержав будову телеграфічних і залізничних ліній. У 1847 р. уділив певну свободу пресі. Опісля створив „Державну Раду”, якої вибрані члени мали висловлювати свою думку про найважливіші державні справи. Це рішення відкрило дорогу світським особам до управи державою, від чого вони були досі виключені, бо тільки духовні особи займали в Папській Державі всі державні пости. В липні він встановив „Горожанську Гвардію”, складену з громадян, за-теперішніх наємників.

Інші італійські володарі почали наслідувати ті реформи Пія IX і надавати конституції в своїх державах. Почалося від Сицилії: 12 січня 1848 р. збунтувалося Палермо і вже 29 січня король надав країні конституцію. Також і великий князь Тоскани, папа, та сардинський король надали в лютому-березні конституції своїм народам.

Та фермент у народі тривав далі і зближався збройний конфлікт. На основі трактату з 1815 р. Австрія мала право держати військову залогу в П'яченцзі й Феррарі, і в 1847 р. вона скористала з того права. Та цим актом Меттерніх поставив себе проти папи, до якого належала Феррара. Меттерніх також після військову залогу близько східньої границі П'ємонту, а це знову схвилювало Карла Альберта і дало йому нагоду проголосити себе оборонцем папи та Італії. Меттерніх тоді заявив: „Слово ‚Італія‘ це географічне поняття; це означення, що відноситься до мови, але яке не має політичного значення, що його стараються надати йому зусилля революційних ідеологів, і яке є повне небезпек для самого існування держав, з яких складається Півострів”.¹¹⁾ Він не розумів ситуації. Це незадовго ясно показалося.

Про настрої в Мілані на початку 1848 р. пише ось так Л. Тореллі в листі до М. Фаріні:

„Брутальність поліції і лютість Радецького (головнокомандуючого австрійської армії в Л'юмбардії — прим. ред.) при-спішили події. Тому чотири місяці я ніколи не був би думав, що ненависть могла б так скоро поширитися в усіх провінціях, як це сталося. Поліція реагує тепер розпучливо... Чис-

11) Там само, ст. 231.

ло шпівонів подвоїлося. Люди живуть у постійному страху, що будуть арештовані навіть за найменшу дрібницю. Всі надії звернені на П'ємонт. Ім'я Карла Альберта тепер відоме навіть на провінції та по селах. Можеш уявити собі, що я його величаю, де тільки й коли можу... Переконавання про силу вашого війська (п'ємонтського — прим. ред.) є таке велике, що всі бажають Радецькому зробити якусь дурницю й заатакувати вас. Маємо надію, що ніхто з тих, що перейдуть По, не вернеться. Та досить, П'ємонт мусить урятувати нас. Ви можете бути певними, що нема місцевости, яка мала вона не була б, де ви не знайдете прихильности".¹²⁾

Такі були настрої в цілій Л'юмбардії. Всі сподівалися допомоги від П'ємонту, щоб прогнати австрійців і прилучити північну Італію до Сардинського королівства, яке очолював король Карльо Альберто.

VII. Перша війна за незалежність (1848-1849)

На початку 1848 р. в Італії панувала дуже непружена ситуація. Почалося від Сицилії, де завжди було сильне бажання мати льокальну автономію, та де відносини були дуже важкі, головню серед бідного селянського населення, яке через економічні труднощі було завжди готове до соціальної революції. В січні в Палермі вибухла революція, бо всі кляси сицилійського населення мали якісь жалі до неапольського уряду. Там не існувало якесь сильне почуття для справи об'єднання Італії, але льокальний патріотизм був дуже сильний. При кінці 1848 р. король Фердинанд був примушений надати конституцію Сицилії й Неаполеві.

Великий князь Тоскани й папа теж проголосили конституцію. Король Карльо Альберто видав у Торіні, 4 березня 1848 р., т. зв. „Статут”. Він не вжив слова „конституція”, щоб не виглядало на занадто великі уступки з його боку. Та цей документ став основним законом для Італії через ціле століття, аж до 1948 р. Він запевняв, між іншим, рівність усіх перед законом, гарантував особисту свободу, ненарушимість дому замешкання, свободу преси, право на зібрання.

Мешканці Міляна прийняли з одушевленням вістку про надання конституції в різних італійських державах. Зате маршал Радецький, що командував з Міляна австрійською армією в Л'юмбардії, кепкував собі з того, кажучи: „Три дні крови принесуть тридцять років миру”. І він нацьковував своїх вояків проти

12) Там само, ст. 232-233.

мешканців Міляна. В тому часі мілянці рішили не курити, щоб не давати австрійському урядові заробляти мільйони на продажі тютюну, що був державним монополем. У січні 1848 р. Радецький післав п'яних австрійських вояків на вулиці міста, щоб вони примушували прохожих курити. Опірним грозили, а навіть убивали їх. Це вукликувало ненависть до Австрії і прискіпило повстання.

У лютому 1848 р. в Парижі повалено монархію Люї Філіпа та проголошено республіку. Ця революція спричинила розрухи в Австрії й Італії. У Відні студенти розпочали революцію і 13 березня 1848 р. цісар був примушений усунути Меттерніха від влади та обіцяти конституцію.

У Венеції патріоти змагалися досі тільки за адміністративну автономію в рамках австрійської держави. Та тепер ситуація змінилася, народ почав кричати „Хай живе Італія” та носити трикольорові стрічки. І 17 березня вибухло в Венеції повстання проти Австрії. З в'язниці звільнено двох патріотів, яких уряд переслідував; це були Даніеле Манін і Ніккольо Томмазо. Венеційці заатакували й здобули військовий арсенал та примусили військового губернатора опустити місто. Манін проголосив відновлення Венецької Республіки, яку скасував Наполеон ще в 1797 р. У державних декретах зазначувало, що Венеція належить до однієї італійської родини.

Криваве повстання вибухло і в Мілянї. Воно тривало п'ять днів, від 18 до 22 березня 1848 р. тому й відоме в історії під назвою „П'ять Днів Міляна”, та є однією з найсвітліших сторінок Рісорджіменту. Воно почалось ось так: 18 березня посадник Міляна, граф Габріо Касаті, ішов з населенням до губернатора, щоб домагатися реформ. Несподівано австрійське військо почало стріляти на людей, що йшли з ним. Це викликало обурення населення і спричинило повстання, в якому брали участь аристократи і народ. Провідником повстання був Карльо Каттанео, відомий економіст.

У Торіні стиралися дві політичні думки у зв'язку з вибухом повних революцій: одні хотіли злучити інтереси П'ємонту з інтересами цілої Італії і тим самим включитися в справу визволення цілого Півострова; інші радили використати отой неспокій, щоб опанувати лише північну Італію й поширити на неї владу П'ємонту. Коли вибухло повстання в Мілянї і звідтам попросили помочі в П'ємонті, король і уряд вагалися через чотири дні. Дня 23 березня граф Кавур візав у статті допомогти Мілянові, і щойно тоді, 23 березня 1848 р., король видав війну Австрії та проголосив проклямацію до народів Льомбардії й Венеції, заявляючи,

що йде їм з допомогою. Наступного дня передав військові новий прапор: трикольоровий із савойським гербом. Новий прапор означав, що це військо є військом цілої Італії.

Проголошення війни великій імперії було актом великої відваги з боку короля Карла Альберта. Він став першим воїном Італії в війні проти чужого окупанта. Біля нього стояли два його сини: Вітторіо Емануеле, князь Савої, та Фердинанд, князь Дженови. 27 березня п'ємонтське військо перейшло через ріку Тічіно, що була границею між Льомбардією і П'ємонтом. Австрійське військо перебувало в тому часі в т. зв. Чотирокутнику, зн. на території, яку боронили твердині в містах Верона, Песк'єра, Мантова і Леняно. Хто був паном тих міст, той панував над Льомбардією. Наступ п'ємонтського війська на Верону не вдався, тому Радецький пішов у протинаступ. Спочатку перемогли італійці (битва під Гойто, 30 травня 1848 р.).

Та за якийсь час Радецький скріпив свої сили і переміг короля під містом Кустоца (22-25 липня). Король був примушений підписати завіщення зброї, залишити Льомбардію і вернутися на правий берег Тічіна, зн. до П'ємонту. Проти того завіщення зброї був Гарібальді та й навіть міністри короля. Поразку під Кустоцею спричинили не лише військові помилки п'ємонтського генерального штабу, але й незгода серед італійців та зміна політики італійських володарів. Спочатку не тільки республіканці Мацціні, федералісти Каттанеа, але й війська Тоскани, Неаполю й Папської Держави пристали до короля П'ємонту, щоб боротися проти Австрії. Та 29 квітня папа проголосив енцикліку, в якій заявив, що не може піддержувати війни проти Австрії, бо це католицька країна, а він — Папа — батько всіх католиків. За ним пішов неапольський король Фердинанд, який до того ще й розв'язав парламент та здавив ліберальні рухи в своєму королівстві. Це був важкий удар для справи Рісорджимента.

(Продовження буде)

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Корниляк, Твори, Мюнхен, 1971.

Відвідуючи нашого Владику Платона в Мюнхені, одержав я від нього на спомин гарно оправлену і на добрім папері видану книжку (207 сторінок друку), „Твори” авторства його батька Володислава Корниляка. Перечитуючи книжку відразу спостеріг я велику дидактичність твору, навівши ще й глибоким патріотизмом та релігійністю. Не одна українка юнацька душа знайде в цьому корисному виданні заохоту й дороговказ, куди їй звернутись за посібниками до формування свого українсько-християнського характеру. Автор, це за словами д-ра Аркадія Жуковського — „один з активних учителів Буковини, які в першій половині ХХ т. не тільки дбали про виховання й освіту молодого покоління, але також були творцями громадського життя на тій південно-західній частині української землі” (гл. **Передмова**, стор. 13). Народжений у Самбірщині, 22-річним юнаком перенісся на Буковину і тут уже ціле своє трудолюбне життя присвятив служінню своєму народові у цій закутині нашої землі. Великий досвід вчителя і народнього діяча та ідеї, що запалювали його діяльність він виллював якраз у спомини чи студії, які зумів передати на папері для науки майбутніх поколінь.

Це „аристократ духа”, як згадує про нього один з його синів, д-р Володимир Корниляк, що „був гармонійним і серйозним у думанні” та „вів своїх дітей, чотирьох синів і дочку, чи учнів із виру індивідуальних поглядів до вищих цінностей думання, із індивідуальних інтересів до незмінних, вічних” (стор. 8). „У нього постійно був на увазі вищий зміст життя, знаючи, що нормальна дорога людини, яка хоче себе вдосконалити, йде вгору”. А в тому він знаходив поміч і співпрацю „своєї вірної та благородної Дружини, правдивої Божої краси”. „Наша Мама мала любов, яка не зазидує, не ворогує, не різнить, не бажає зла... Завжди виконувала свою працю і обов'язки совісно та докладно. Свою долю приймала такою, яка вона була, і її сповняла як Божу волю, а ніколи як волю

свогого серця” (там же).

Про обох батьків має такий спомин: „Їх переконання — жити з Богом... У них ніхто — як Бог. Життя наших родичів є доказом того, що Бога хвалити можна лише духом і правдою”.

До цих гарних і непересічних прикмет духа долучується добре підготування, яке властиво виробило й розвинуло ці прикмети, про що згадують оба сини.

„Завдяки дбанню своїх батьків, мій Батько дістав добре виховання і належне школення. У нашого Дідуса була гарна бібліотека... і читання гострило його ум, кріпило добру волю, а ще до того дало досить добре знання німецької та польської мови... Знання мови вможливило Батькові читати в оригіналі німецьких поетів і філософів” (стор. 7 д-р Володимир Корниляк; та й самий автор згадує про це на стор. 58. коментуючи „Слово о полку Ігоревім”). „Мій Батько добре знав історію та літературу українського народу і палав великою любов'ю до України і нашого народу. Йому вірно служив, виконуючи завдання народнього вчителя на Буковині серед трудних обставин” (стор. 5 — Владика Платон).

І це відбивається у всіх його статтях чи есеях, що видані в Мюнхені 1971. Автор із глибин душі звеличує нашу давнину, сягаючи ще далеко в дохристиянські часи. Наших предків називає „славними предками” і це при пояснюванні „Слова о полку Ігоревім” кілька разів повторює на стор. 60-61 та на інших місцях. Вони своєю духовістю зовсім відрізнялися від сусідніх північних чи західних племен. „Наші славні предки, діди наші великі, у раннім заранні почували, що їх щось підносить вище природи і освічує, прямо заставляє до звеличування прекрасного, доброго — обичайности взагалі” (стор. 61). „Ще до „віків Траяна”... наші славні прадіди прийшли за своєю уродженою мудрістю — „своєю мудротою” — до пізнання і розуміння життя” (стор. 42).

Вони ще в сірій поганській давнині виробили собі такі чесноти, як любов ближнього та знану століттями „українську гостинність” серед нашого народу. А „Дажбог” чи „Дайбог” — це був бог милости й любови, „дух у всім добрий” (гл. стор. 61 і особливо 187-88). Наші предки виробили собі й поняття героїзму та „ідеї жертви, що їх мала і сьогодні має українська спільнота” (стор. 53 та 28-29).

Ці гарні прояви української духовости були доброю почвою для майбутнього християнства. Автор згадує „що Україна від апостольських часів була християнською” (стор. 42). „І антропологи чужинці називають наш народ того часу християнами без християнства”, то зн., поки він ще прийняв християнство, то вже виявляв признаки християнства (гл. стор. 50, 43, 53, і 187-88).

Це українське-староруське „християнство без християнства” зацікавлювало вже старинних грецьких і римських істориків, таких як Тацит та Геродот, ба й самого римського імператора Траяна (стор. 30-32, 43 і 186). Також і „грецькі місіонери” (зн. учні апостолів — С. Г.) „з радістю розповідали апостолові Андрієві Первозванному про свої враження з „Руської землі”, а це спонукало й самого Апостола прийти в ці сторони і позлагословити київські „святі гори” (стор. 27, 53 і 187-88).

„Навіть сам Боян, як співець „світло доби старої”, не в силі належно оспівати держави Володимира — „первих годин і князів первих” з княжим городом Києвом, що його заснували наші славні діди великі у IV ст. перед Хр., а в IV ст. по Хр. розбудували до такої сили і краси, що Київ став суперником Царгороду і був найвидатнішим українським містом на Сході... У християнському світі був другим „Єрусалимом” з огляду на велику кількість Божих храмів та на високі християнські прикмети українського народу і його правду” (стор. 26-27).

Варяги чи нормани, за твердженням автора, не створили київської держави. Вони застали її вже зорганізованою. „Варязька „окупація” застала „Руську землю” під державно-політичним аспектом настільки зорганізованою, що не мала будь-якого впливу на культурне, суспільне чи політичне життя українського народу... Правда, варязький елемент дуже багато причинився до розбудови Київської держави, її сил і політичного значення, але на духовість українського населення не мав майже жодного впливу” (стор. 23). „Українські племена сконсолідовані ще у V-ім столітті в один український народ” (стор. 110).

Автор підкреслює також різниці між Київською Руссю та північними племенами „Суздальської волости”. Народ України „не мав нічого спільного з племенами північних земель. Вони різнилися не тільки расово, але теж вірою, звичаями й обичаями” (стор. 34 — покликується на Тацита). „Уже князь Ігор разом зі своєю жінкою Ольгою, постановивши жити в Києві, вказав виразно на те, що були йому чужі північні люди” (там же). Це і на інших місцях автор зазначає, напр. на стор. 28 і 41 („Україна нічого спільного не мала з чужою і ворожою їй Північчю” (та на стор. 62), де навіть подає різницю між українцями та росіянами і поляками в будові та влаштуванні хат і господарської загороди — „обійстя”).

Коли ж однак слава і добробут Київської держави затемнились і нещастя почали спадати на народ, автор має готову відповідь про причини цього сумного стану („невеселої години” — як сказано в „Слові о полку Ігоревім”): „Винновниками за упадок моралі в цілій історії України були Ярославичі, дарма, що їх батько, старий Ярослав, на смертній постелі напминав їх до взаємної згоди і любови” (стор. 48 і на слід. ст., де описує цю сумну руїну, довершувану синами і внуками Ярослава).

Не захоплюється автор Володимировою „політикою єдинства”, за якою на його думку, він „насилно, самовладно прилучив першу українську державу до північних племен і утворив державу „Россів”, і за яку його з царицею Катериною „возвеличали суздальці, кривичі і їх побратими, пізніші вбивники св. Йосафата, „грізні полочани” муромці, рязанці, радимичі та інші північні слов’янські племена, що не були чистими слов’янами, але мішанці із фінами татарсько-азійського і походження” (стор. 59 і 185-86). Натомість княгиня Ольга мала правдивий і

високого рівня політичний змісл. Вона „як регентка України, мала чим величатися перед тодішнім культурним світом і брала участь у високій політиці” (гл. стор. 190-92).

Так само не захоплюють автора подібні потягнення гетьмана Богдана Хмельницького, що ганебною злукою України з Московією 1654 року запхав Україну в „нечестя й безчестя та зісуття добрих українських звичаїв ледачими бесідами й ділами” так, що навіть „цариця Катерина II не могла вийти з дива, що українці та самі себе зневажають” (стор. 164). „Винен тут гетьман України Богдан Хмельницький, .. але не тому, що шукав злуки чи союзу з Московією... , але тому винен... , що не розібрав добре, що москалі злі люди... , що побачать, то все розчухрають, знищать, зіпсують” (там таки). Хмельницькому автор про- тиставить Шевченка, який „усе це бачив і добре розібрав, отак обмірковував добре — оцей ангел в людськiм тілі” (там таки; і на стор. 84 та 93 і 99).

Відродження і рятунок із цього нещасного стану, автор — спираючись на ідеології Шевченка й Федьковича — бачить у „затяжній праці”, в освіті-культурі та в об’єднанні-соборності. „Тільки праця головою перемогу всю нам дасть” — цитує Івана Франка („це Франків аксіом”: стор. 88 і 195). „Наш Переяслав... стримав хід нашого життя... припізнив історію України... Тому замість витрачувати сили на... всілякі революції... отакі бунти, нав’язані і підвізані романтизмом... далеко краще й мудріше підпомагати кожному, як лиш хто може і чим лиш хто може, **духову еволюцію рідного народу**” (стор. 90). Що добре оцінили і „зміркували українці XV століття” (стор. 69 згорі).

Федьковичеве „**У науці, у розраді України доля!**” (стор. 119 і 122) автор ставить за боевий клич-гасло в загальній боротьбі з темнотою й пониженням нашого народу. „От чому Федькович по Шевченкові найбільший для України й українців... Як Тарас Шевченко є творцем українського націоналізму, так Осип Юрій Федькович є творцем українського активізму отого расового, який не любить ледачого миру...” (стор. 127). „Народ — це вся наша сила й опертя” — так мовив Федькович — „його стараймося просвітити і видвугнути, пригорнути до себе, а тоді не журімося”. „Лихо наше — лихо України, — що прирощений нам усім українцям ум не розвиваємо, щоб так ученим розумом користуватися — щоб так мудрість була своя, як дороговказ, як маємо виконувати обов’язок у відношенні до інших...” „І — ніде правди діти — за браком науки — отого звичайного читання небагато, але часто та докладно — заниділо все життя України на всім її широкім просторі” ... „нічого вчитися не хочемо — всі разом, тому нема в нас моральної і орієнтаційної сили, тому живемо життям бідних грекочів” (стор. 114 і 116 та 121).

Велику роль в цьому змаганні за поліпшення долі народу, Федькович (а за ним і наш автор) приписує Церкві. Церкву взагалі вважає за щось насвятіше на землі, за базу духовості й науки. „Церква, оця видима установа моралі, є чимсь так святим — одною цілою святістю, яка лучить у собі й представляє собою **ідеальну** оцю досконалу дисципліну... Лиш вона одна оця Церква — наша мати — може дисциплінувати й дійсно морально дисциплінує — отак змушує всіх і вся... до духової праці, якою є якраз наука: читання молитвенників і побожних книг — святого Письма, як і других гомілетичних видань” (стор. 129).

Високий патріотизм автора є сильно націхований і пересякнений глибокою релігійністю. Хоч і яку роль признає науці, проте саму науку без релігійного оформлення та релігійно виробленого характеру вважає за щось малозначне. „Що голови собі сушать учені — усе надармо без науки з Назарету. Треба мати чисте серце, заповідь Божу сповняти, Бога духом славити... Треба з висоти дивитися на хід життя та його справ” (стор. 11-12). „Наука Христа є вищою від біологічного світу... Мене світ нічого не обходить... зате у мене моя глибина, глибоко корінем у землю і високо, мов дуб до неба, — **віра**” (стор. 10 і 11). „Сама наука й знання ще не поправили чоловіка... є щось більшого поза наукою і знанням, а саме **характер**, до якого наука й знання є цінним додатком” (стор. 70; гл. ще й стор. 93 та 171). Бо „чоловік чесний, чи характерний застосує науку-знання до поліпшення щоденного життя і розвитку промислу, торгів-

лі й індустрії-виробництва... наколи учений, але безчесник, усе затеряє... і сам пропаде" (там таки).

Святе Письмо — це не тільки скарбниця надприродної мудрости, але — „це ж зібрання мудрости александрійсько-жидівської і грецької" (стор. 70), і навчання базоване на цій мудрості автор вважає вищим від того, що „ведене на схоластиці". Марксистсько-ленінську діалектику, „як логіку колективного незнаного", що хоче „людину, як абстрактне чисто поняття, сколективізувати — у фізично-природну громаду звести", — автор вважає за „цілком нещасливе означення", за „будову „нічого" і „нічого", на якій здійснюється українська народня приповідка: „на брехні їде і брехнею поганяє" (стор. 32 і 193). Ця система — „дурійка" із своїм „фронтом проти Бога і християнства та проти душі в людині" (душа заступлена „механікою чи енергетикою душі"!)

є предметом загальної погорди і відразі нашого народу: „Щаслива душа українського народу, що на всій Україні одверто виступає проти дурійки марксизму-ленінізму". І за висловом одного визначного італійського письменника „люди будуть ще колись стидатися того, що визнавали комунізм" (там же; і стор. 33). Автор, як щирий український патріот, оцій чужій і накинений нам течії протиставить свої українські джерела (після мудрости Святих Книг — очевидно!): „Наша логіка й психологія і соціологія — в „Слові о полку Ігоревім", у Сковороди й Тараса Шевченка" (стор. 12 вдолі, і стор. 60 та 98-99).

Велику пошану автор виявляє до віри наших предків, або т. зв. (своєрідного) „українського богочестя" чи „Богочестя" (стор. 102-3). Є це українська віра — українське православ'я, що так відмінне від російського і візантійщини" (стор. 16). Є це „соціолігічно-психічний витвір України — українського народу", що „із самого початку християнства в Україні стали на службу для блага українського народу". І це українське Богочестя є „протиставленням — візантійському, а вже зокрема московському, яке так завзято добивало українську Церкву й український церковний обряд" (стор. 102-3).

Це своєрідне українське православ'я автор утотожнює з греко-католицизмом. Воно є апостольською вірою української Церкви, яка „хоч і східня, але не орієнтальна. Хоч із Візантії, так без візантійщини" (стор. 193). „Перша українська митрополія в Києві (за Ярослава) очевидно — греко-католицька. Митрополит Іларіон загородив дорогу грецькій ересі в Україні, так що українська спільнота, як греко-католицька з благословення апостола Андрія Первозванного, ніколи не зривала єдності з римо-католицькою Церквою. Києво-Печерська Лавра була високою богословською школою на цілу „Руську землю", і з неї вийшли кілька десятків єпископів, що розійшлися на поодинокі єпархії, як єпископи православні, тобто греко-католицькі" (стор. 38).

„Оце українське Богочестя, як його нам дали святі гори над Дніпром", зн. благословення св. Апостола Андрія, що спочило на київських „святих горах", — було джерелом чи започаткуванням (ще з апостольських часів!) цієї української віри — українського православ'я (стор. 27 і 99), „якого Візантія ледве що діткнулася... у верхах" (стор. 110). Це значить: Візантія протягом певного часу мала вплив на вехівку української Церкви, але не на маси її віруючих. Автор ставить Сковороду і Шевченка за сторожів і доглядачів цього українського Богочестя (стор. 98-99). Ненависть до унії, що за часів Петра Могили „геть закрутила була голови тодішніх українців", була необдуманною помилкою, бо ж „унія якраз помішала була всі рахунки і пляни Польщі... та створила якраз оцю твердь — українську національну Церкву, загарантовану Римом, від якої й за впливом якої кріпиться-сталиться українська національна свідомість" (стор. 92).

Свій глибоко-релігійний світогляд автор ще при кінці свого життя (у 86 році життя) завершує таким висловом: „Під хрестом стояти хочу, словами його обмочу. Хрест дасть сили волю мати, з Богом жити і вмирати. Ввесь вік невиспущо працювати для добра усіх і для свого: для добра і щастя — не умерти, а заснути" (гл. фотокопію автографу перед стор. 17). Вважати смерть за сон чи успення („не умерти — а заснути") в вирі праці для добра і щастя людства, це

вже є особливий **Божий дар** для душ, що все життя жили **Божим життям**. Таким і був наш автор. Володислав Корниляк.

Поручаю це цінне й високо видання усім, що хочуть попрацювати над виробленням свого характеру в патріотично-релігійному дусі.

о. д-р Степан Гарванко

UKRAINIAN PROSE MANUAL. A Text for Intermediate Language Studies, compiled and edited by Walter Smyrniw. Mosaic Press, P. O. Box 1032, Oakville, Ontario, Canada L6J 5E9. Copyright 1977, Walter Smyrniw. 185 стор.

Подана в заголовку книжка цікава своїм підходом педагога до навчання української мови напевно в високих школах Америки й Канади; цікава й небезпечна. Цікава під методичним оглядом, бо автор старається про добрий підхід до вивчення української мови чужинцем, укладаючи кожну лекцію в такий спосіб: Текст до читання. Далі подано українсько-англійський словник, пристосований до тексту, після того вислови та ідіоми, далі вправи, вкінці завдання: вивчати ідіоми, подати письмово відповіді на питання, складені на основі текстів. Це в перших 30-тих лекціях. У наступних сімох лекціях поміщено біографічні нариси та огляди книжок з дорученням студентам написати або коротенький зміст даної статті, або вивчити напам'ять фрази та ідіоми, як у попередніх лекціях. При кінці книжки на стор. 139-185 поданий словник українсько-англійський. Підхід до вивчення мови чужинцем правильний. Але звідки взяті тексти в усіх 37 лекціях? Із радянських журналів „Літературна Україна” та „Перець”. Це ніби студент має познайомитися з культурою радянської України, має поглинути всю мудрість УРСР; при чому відповідно до стилю американських підручників треба підходити до кожної проблеми з гумористичного чи веселого становища. Та студент пізнає оту радянську культуру, від якої ми втекли після Другої світової війни, щоб жити вільним життям фізичним, щоб континуувати вільну духову культуру, щоб зберігати правду про наше минуле, сучасне і майбутнє. Цього не знаходимо в книжці Смирнова. Натомість довідуємося, що Тарас Шевченко виступав проти церкви (ст. 134), що О. Ю. Фелькович викривав реакційну політику Папи римського, засуджував діяльність православної чернівецької консисторії. Є теж у книжці покликання на советського орденоносного Павла Тичину, який вихваляв окупаційно-московський більшовицький режим ув Україні такими словами: „В сім'ї вольній новій поминаємо сьогодні Тараса незлим тихим словом”, — саме в 1975 році під час дальших московських арештів і переслідувань та російщення України.

Смирнів зберігає сьогоднішній більшовицький правопис української мови (який, до речі пропонує проф. Прицак у Гарвардському Інституті Українознавства, відкидає букву **Г**, мовляв, трудно студентові і навіть вчителів вимовляти цю букву. Є в книжці зрусифіковані слова, як, напр., **урок** зам. **лекція**, **туфлі** зам. **черевики**, **транслюють** зам. **передають**, **лампа** зам. **лямпа**, **жизнь** зам. **життя**, **арифметика**, зам. **аритметика**, **Европа** зам. **Европа**, далі: **роль** (знах. одн.) — зам. **ролю** наз. одн. **роля**, **лотерея** зам. **льотерія**, **закінчення** — **і** зам. — **и** в іменниках жін. роду на два приголосні в основі — **творчості**, **майстерності** зам. **творчости**, **словесности**; **апарата**, зам. **апарату**; зам. **іду на кухню** м. б. **в кухню**, зам. **на кухні** м. б. **в кухні** тощо. Прямо дивовижним виглядає: **дивлюсь матч**, **подивитись бігнину** зам. **подивитись на матч**, на **бігнину**.

Не диво, що проти такого підручника гостро зареагувала Крайова Управа АДУК („Америка”, ч. 75, Філядельфія, 27. 6. 1978.). Хоч проф. Василь Яшун (в *Slavic and East European Journal*, 1978) поручає відповідні коректури в правописі та в слівниці більшовицько-московському, яким переповнена книжка, те дуже важко погодитися з добром текстів, узятих із більшовицьких журналів, якими індоктринується нам у вільному світі більшовицьку культуру з її побутом, звичаями, що, до речі, також представлені в кривому дзеркалі. Насувається питання: пощо ми виїхали з рідних порогів?

Василь Лев

З М І С Т

<i>В. Маркусь</i> : Валентин Мороз — сумління нації — — —	3
<i>о. д-р В. Поспійіль</i> : Українська Церква в системі канонічного права східних католицьких Церков — — —	8
<i>Роман Завадович</i> : Данський мислитель і його український інтерпретатор — — — — — — — — —	17
<i>В. Лев</i> : Українська література під советами в 40-их роках —	35
<i>Р. Данилевич</i> : Від легенди до реальної дійсности (II) —	46
<i>Є. Єнджеєвіч</i> : Українські ночі або родовід генія — — —	51
<i>Б. Лончина</i> : Рісорджіменто (III) — — — — — — —	57
РЕЦЕНЗІЇ: С. Чорній, <i>Карпенко Карий і театр</i> (В. О. Луців);	
В. Корниляк, <i>Твори</i> , (о. д-р С. Гарванко); W. Smyrniw,	
<i>Ukrainian Prose Manual</i> (В. Лев). — — — — —	
	75

Редакційна Колегія:

Роман Данилевич, Василь Лев, Богдан Лончина, Марія Овчаренко

Адреса Редакції:

DZVONY, 20175 Lumpkin St., Detroit, Mich. 48234, USA

Адреса Адміністрації:

DZVONY, 2247 W. Chicago Ave, IL. 60622, USA

Річна передплата 12 дол. Висилати на адресу адміністрації.

